

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Juraj Glovňa, Nicol Janočková, Ján Kačala, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

POVAŽAJ, Matej: Používanie názvu <i>euro</i> a odvodeniny od tohto názvu ...	65
KAČALA, Ján: Presný vedecký jazyk v preklade Životopisov slávnych filozofov	71

DISKUSIE

KAČALA, Ján: Nečinnostný význam podstatného mena <i>činnosť</i>	82
---	----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (14)	86
--	----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

MARIČOVÁ, Anna: Veľkonočné sviatky v Starej Pazove	94
--	----

ROZLIČNOSTI

Pridavné mená od názvu <i>únia</i> , resp. <i>Únia</i> . M. P o v a ž a j	101
Priezviská zakončené príponou <i>-oň</i> . M. M a j t á n	103

SPRÁVY A POSUDKY

Významné životné jubileum Jána Sabola. K. B u z á s s y o v á	105
Storočnica jazykovedca a pedagóga profesora Štefana Tóbika. L. B a r t k o	109
Práca chvatná málo platná alebo jazyková kultúra v seriáli Bol raz jeden život. M. K o v á č i k o v á	117

SPYTOVALI STE SA

Mediálny i médiový, multimediálny.

S. Duchková	121
<i>Pôžičkáreň.</i> S. Duchková	122

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (54). S. Duchková ...	124
-----------------------------------	-----

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 43, 2009, č. 2 (9. 6. 2009). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 5,38 € (162 Sk), jednotlivé čísla 0,90 € (27 Sk). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel.043/4230377. Registračné číslo 7050. Evidenčné číslo 189/08. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2009

Cena 0,90 € (27 Sk)

Používanie názvu euro a odvodeniny od tohto názvu

MATEJ POVAŽAJ

Od 1. januára 2009 sa v Slovenskej republike namiesto slovenskej koruny ako mena a platidlo zaviedli jednotná mena Európskej únie a platidlo *euro*, ktoré sa používa vo viacerých krajinách Európskej únie, presnejšie v Európskej menovej únii. Pri pozornejšom sledovaní jazykovej praxe si možno všimnúť, že sa pri používaní názvu *euro* vo vetnej súvislosti nepostupuje jednotne, jedni tento názov riadne skloňujú, iní ho nesklonujú zväčša s odôvodnením, že ide o cudzie slovo. Zároveň si možno všimnúť aj to, že už krátko po zavedení eura ako našej meny a platidla vzniklo mnoho nových slov, ktorých odvodzovacím základom je slovo *euro*. V tomto príspevku venujeme pozornosť výslovnosti názvu *euro*, jeho skloňovaniu, používaniu na bankovkách a vo vetnej súvislosti a odvodeným slovám so základom *euro*.

S používaním názvu *euro* nielen u nás, ale aj v iných krajinách Európskej únie sú isté problémy. Predovšetkým výslovnosť tohto názvu je v rozličných krajinách rozličná. Výslovnosť [*euro*] je nielen v slovenčine, ale aj v češtine, v maďarčine (s malou odchýlkou vo výslovnosti samohlásky *e*), vo fínčine, v poľštine, v portugálčine, v španielčine, v taliančine, ale napr. v angličtine je to [*juro*], v estónčine [*eur*], vo francúzštine a holandčine [*öro*], v lotyštine [*eiro*], v nemčine [*oiro*], v slovinčine [*evro*] atď. (bližšie pozri S. Ondrejovič, 2003). Podľa informácií z tlače sa niektorým pred-

staviteľom Európskej únie a Európskej centrálnej banky nepáčil rozdielny prístup k názvu *euro* a v roku 2004 sa pokúšali príkazom určiť jednotný spôsob nielen písania, ale aj výslovnosti tohto názvu a zakázať jeho ohýbanie vo flektívnych jazykoch. Takéto snahy nenašli v krajinách Európskej únie porozumenie, a tak výslovnosť názvu *euro* sa v jednotlivých jazykoch prispôsobuje vlastným výslovnostným pravidlám príslušného jazyka a pri používaní názvu v rámci vety vlastným gramatickým pravidlám.

Pri písaní názvu *euro* sa postupuje jednotne, a to tak, že v krajinách Európskej únie, v ktorých sa používa latinka, uplatňuje sa pravopisná podoba názvu *euro*. Pri minciach vydaných v Grécku sa na lícnej strane uvádza názov v latinke, ale na rubovej (tzv. národnej) strane sa názov uvádza v gréckej abecede. Na bankovkách (papierových peniazoch) sa na obidvoch stranách používa na prvom mieste názov v latinke a pod ním názov v gréckej abecede. Osobitne treba zdôrazniť, že na minciach aj na bankovkách sa dôsledne používa názov *euro* v tejto základnej podobe bez ohľadu na to, akú nominálnu hodnotu má minca či bankovka, teda či sa spája s číslovkou *jeden*, alebo s číslovkami *dva*, *päť*, *desať*, *dvadsať*, *päťdesiat*, *sto*, *dvesto*, *päťsto* (pravdaže zapísanými číslicami *1*, *2*, *5*, *10*, *20*, *50*, *100*, *200*, *500*), pričom tento názov sa dôsledne uvádza verzálami (veľkými písmenami) v podobe *EURO*. Takýto prístup je odôvodnený tým, že mince a bankovky sa používajú vo všetkých krajinách Európskej menovej únie (no nielen v nich) bez ohľadu na to, ktorá krajina mince a bankovky vydala. Na minciach a bankovkách sa teda stretáme iba s podobami *1 EURO*, *2 EURO*, *5 EURO*, *10 EURO*, *20 EURO*, *50 EURO*, *100 EURO*, *200 EURO*, *500 EURO*. Používanie názvu *EURO* na minciach a bankovkách v tejto základnej podobe by sme mohli s istou licenciou prirovnať k uvádzaniu značiek na výrobkoch.

Stav používania názvu *euro*, s ktorým sa stretáme na minciach a bankovkách, nemal by však v nijakom prípade ovplyvňovať používanie názvu *euro* vo vetnej súvislosti v rámci textov písaných po slovensky. Slovenčina je totiž flektívny jazyk, v ktorom sa podstatné mená ako pomenovania osôb, vecí, javov a pod. ohýbajú, t. j. skloňujú, a to nielen vtedy, keď ide o slová domáceho pôvodu, ale aj vtedy, keď ide o slová prevzaté z iných jazykov, pravda, ak sú takéto slová zakončené tak ako domáce slová. Názov jednotnej meny a platidla Európskej menovej únie *euro* je zakončený na samohlásku *o*. Názvy vecí, javov, miesta a pod. zakončené na samohlásku *o* sú

v slovenčine stredného rodu a skloňujú sa podľa vzoru *mesto*, či ide o domáce slová, ako *pero, zlato, olovo, oko, mlieko, divadlo, miesto*, či o prevzaté slová, ako *bendžo, bolero, deko, depo, dueto, eso, gesto, geto, libreto, memento, percento* atď. Do radu týchto slov patrí aj názov jednotnej meny a platidla Európskej menovej únie *euro*, preto ho rovnako ako uvedené slová skloňujeme podľa vzoru *mesto*. Názov *euro* má v jednotnom čísle tieto tvary: nominatív *euro*, genitív *eura*, datív *euru*, akuzatív *euro*, lokál (*o*) *eure*, inštrumentál (*s*) *eurom*, napr. *Jednotná mena Európskej únie euro sa stala spoločnou pre 300 miliónov Európanov od 1. januára 1999. – Európska komisia hodnotí zavedenie eura na Slovensku v úvode tohto roka ako hladké a zároveň úspešné z hľadiska jeho prijatia občanmi. – Kladný vzťah k euru má stále viac Slovákov. – Británia neprijme euro a svoj odmietavý postoj k zavedeniu spoločnej európskej meny zatiaľ nezmenila. – Ak hovoríme o eure, zoberme si, že ročná inflácia v eurozóne, teda v krajinách, ktoré zaviedli euro, je niečo nad 2% pre 320 miliónov jej obyvateľov. – Slováci sú s eurom spokojní. V množnom čísle má názov *euro* tieto tvary: nominatív *eurá*, genitív *eur*, datív *eurám*, akuzatív *eurá*, lokál (*o*) *eurách*, inštrumentál (*s*) *eurami*, napr. *Mince s nominálnou hodnotou 2 eurá sú vyrobené z dvoch zliatin. – Oddľžovanie nemocníc nás bude stáť 200 miliónov eur. – Banka už poskytuje prístup k eurám nečlenom Dánsku, Poľsku a Maďarsku, aby podporila ich likviditu. – Vyšlo nám, že pri nákupe desiatich potravín by sme ušetrili necelé dve eurá. – Ceny na bratislavskom letisku sú v eurách pre cudzincov transparentnejšie. – Polícia varuje pred falošnými eurami.* (Doklady na používanie názvu *euro* sme vybrali predovšetkým z internetu.) Z jednotlivých pádových tvarov je vhodné osobitne upozorniť na tvar genitívu množného čísla *eur*, lebo v jazykovej praxi sa niekedy môžeme stretnúť aj s nenáležitým tvarom genitívu v podobe *eúr*, resp. *éur*. Správny tvar genitívu množného čísla je však iba *eur*, teda bez predĺženia samohlásky, podobne, ako je to pri iných prevzatých slovách, napr. *depo* – (*lokomotívnych*) *dep*, *dueto* – (*viacerych*) *duet*, *eso* – (*päť atletických*) *es*, *gesto* – (*neprimeraných*) *gest*, *percento* – (*desať*) *percent* atď. Na náležité skloňovanie názvu *euro* sa v našom časopise upozorňovalo už v roku 1998, teda ešte pred zavedením eura ako oficiálneho platidla v niektorých krajinách Európskej únie (porov. Považaj, 1998). V Pravidlách slovenského pravopisu sa názov *euro* uviedol v ich treťom vydaní z roku 2000 spolu s tvarmi genitívu a lokálu jednotného*

čísla, nominatívu a genitívu množného čísla a v Krátkom slovníku slovenského jazyka sa názov *euro* uviedol v jeho štvrtom vydaní z roku 2003 spolu s tvarmi genitívu jednotného čísla a genitívu množného čísla a so slovnými spojeniami *kurz dolára oproti euru klesá, platiť eurami, dve eurá, sto eur*.

Osobitným problémom pri používaní názvu *euro* je čítanie súm, v ktorých sa uvádzajú aj stotiny a tisíciny eura, teda súm ako 3,15, 25,68 či 0,989, 1,126, 2,324, 5,872. Pri čítaní súm, v ktorých sa uvádzajú aj stotiny či tisíciny eura, názov *euro* je v tvare genitívu jednotného čísla. Suma 3,15 sa číta ako *tri celé pätnásť stotín eura*, suma 25,68 sa číta ako *dvadsaťpäť celých šesťdesiatosem stotín eura*, suma 0,989 sa číta ako *nula celých deväťstoosemdesiatdeväť tisícín eura*, suma 1,126 sa číta ako *jedna celá stodvadsaťšesť tisícín eura*, suma 2,324 sa číta ako *dve celé tristodvadsaťštyri tisícín eura*, suma 5,872 sa číta ako *päť celých osemstosedemdesiatdva tisícín eura*. V neoficiálnych, súkromných hovorených prejavoch sa sumy typu 0,989, 1,126, 5,872 vyslovujú ako *nula celých deväťstoosemdesiatdeväť, jedna celá stodvadsaťšesť, päť celých osemstosedemdesiatdva* a sumy typu 3,15, 25,68 sa vyslovujú ako *tri pätnásť, dvadsaťpäť šesťdesiatosem*. Takéto spôsoby vyslovovania súm však nepatria do odbornej alebo oficiálnej komunikácie.

Okrem názvu *euro* sa vo vymedzených komunikačných situáciách používa medzinárodný kód *EUR* (porov. medzinárodný kód slovenskej koruny *SKK*) a značka *€* (porov. značku slovenskej koruny *Sk*). Značka *€* sa v zostavách píše pred príslušnou sumou (*€ 500,-, € 128,35*), vo vetnej súvislosti sa spravidla píše za príslušnou sumou, napr. *Cena s DPH je 25,70 €*.

Od názvu *euro* je utvorené vzťahové prídavné meno *eurový*, ktoré sa používa napríklad v spojeniach *eurová minca* (*eurové mince*), *eurová banka* (*eurové bankovky*), *eurový rozpočet*, *eurový účet*, *devízový eurový účet*, *eurový termínovaný vklad*, *eurový dlhopisový fond*, *eurový peňažný fond*, *eurová hotovosť*, *eurová poštová známka*, *eurová známka*.

Popri dvojslovných pomenovaniach *eurová minca*, *eurová banka* používajú sa aj skrátené jednoslovné pomenovania *eurominca* (*euromince*), *eurobankovka* (*eurobankovky*). Ide vlastne o zložené slová, v ktorých prvej časti je prefixoid (časť zloženého slova, ktorá je funkčne blízka predponám) *euro-* s významom „eurový, týkajúci sa eura, spoločnej meny Európskej únie“ (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G, 2006). Sú to

spisovné, štylisticky neutrálne pomenovania, ktoré sa v jazykovej praxi používajú oveľa častejšie ako dvojslovné pomenovania *eurová minca*, *eurová bankovka*. Citovaný Slovník súčasného slovenského jazyka okrem názvov *eurominca* a *eurobankovka* uvádza aj tieto ďalšie názvy s prefixoidom *euro*: *eurocent* „čiastková peňažná jednotka, stotina eura; minca tejto hodnoty“, *eurokalkulačka* „vrecková kalkulačka na prepočítavanie národnej meny na euro; počítačový program s takouto funkciou“, *euromena* „spoločná mena Európskej únie“, *euromenový* „vzťahujúci sa na euromenu“, *europenažný* „súvisiaci s europeniazmi“, *europeniaze* „platidlo v Európskej únii (v členských štátoch Európskej menovej únie)“, *eurozóna* „štáty Európskej únie, ktoré prijali jednotnú menu euro a v ktorých sa uplatňuje jednotná menová politika Európskej centrálnej banky“.

Popri oficiálnych pomenovaniach *jednoeurová minca*, *dvojeurová minca*, *päťeurová bankovka*, *desaťeurová bankovka*, *dvadsaťeurová bankovka*, *päťdesiateurová bankovka*, *stoeurová bankovka*, *dvostoeurová bankovka*, *päťstoeurová bankovka* sa v bežnej jazykovej praxi používajú aj skrátené jednoslovné (univerbizované) pomenovania *jednoeurovka*, *dvojeurovka*, *päťeurovka*, *desaťeurovka*, *dvadsaťeurovka*, *päťdesiateurovka*, *stoeurovka*, *dvostoeurovka*, *päťstoeurovka*, ktoré sú utvorené univerbizačnou príponou *-ka*. Sú to spisovné zložené slová s príznakom hovorovosti vhodné najmä do neoficiálnej či súkromnej komunikácie. Z nich sa zatiaľ do našich slovníkov dostali iba slová *dvojeurovka*, *desaťeurovka*, a to do 1. zv. Slovníka súčasného slovenského jazyka z r. 2006; slová *dvadsaťeurovka*, *dvostoeurovka*, ktoré by abecedne doň patrili, v ňom nie sú. Je predpoklad, že ďalšie z uvedených slov sa dostanú do príslušných zväzkov Slovníka súčasného slovenského jazyka a, pravdaže, všetky slová aj do ďalších vydání Pravidiel slovenského pravopisu a Krátkeho slovníka slovenského jazyka (doteraz posledné vydania citovaných príručiek tieto slová neuvádzajú, lebo v čase ich vydania sa u nás nepoužívali).

Najmä mladí ľudia si na označenie eurových mincí a eurových bankoviek vytvorili viacero rozličných pomenovaní. Jednu skupinu tvoria pomenovania, ktoré vychádzajú zo slovenskej výslovnosti názvu platidla Európskej menovej únie *euro*. Sú to pomenovania *eurík* (*euríky*) a *eurček* (*eurčeky*), v ktorých sa uplatňujú zdobňovacie prípony *-ík*, resp. *-ček* a ktoré majú príznak expresívnosti. Príznak hovorovosti a zároveň expresívnosti majú pomeno-

vania *euráč* (*euráče*) a *euroš* (*euroše*) utvorené príponou *-áč* (porov. názvy vecí *hrebenáč*, *kvetináč*, *plecháč*), resp. *-oš* (motivované azda názvom *groš*). Pomenovanie *eurák* (*euráky*) je utvorené príponou *-ák* a má príznak nižšej hovorovosti až slangovosti (porov. *osobák* = osobný vlak). Druhú skupinu tvoria pomenovania, ktoré vychádzajú z anglickej výslovnosti názvu *euro* v podobe [*juro*]. Ide o pomenovania *juráše*, *jurášky*, *juríky*, *juroše*, *jurošky*, ktoré by sme zaradili medzi slangové lexikálne prostriedky.

Na záver už iba celkom stručne: Hoci na eurominciach a eurobankovkách sa uvádza názov *euro* v spojení s nominálnou hodnotou mincí a bankoviek iba v základnej podobe *euro* písanej verzálami v podobe *EURO* (*1 EURO, 2 EURO, 5 EURO, 10 EURO, 20 EURO, 50 EURO, 100 EURO, 200 EURO, 500 EURO*), v rámci slovenského textu vo vetnej súvislosti je názov *euro* odôvodnené riadne skloňovať, to značí používať formulácie *jedno euro, dve, tri, štyri eurá, päť, desať, dvadsaťpäť, päťdesiat, sto, dvesto, päťsto, tisíc, milión eur* atď., resp. pri písaní nominálnej hodnoty číslicami v podobe *1 euro, 2 eurá, 3 eurá, 4 eurá, 5 eur, 10 eur, 25 eur, 50 eur, 100 eur, 200 eur, 500 eur, 1000 eur, 1 000 000 eur* atď.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Názvy *euro, cent* a ich výslovnosť. In: Kultúra slova, 2003, roč. 37, č. 6, s. 351 – 352.

POVAŽAJ, Matej: O skloňovaní názvu novej menovej jednotky *euro*. In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 6, s. 367.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3., upravené a doplnené vyd. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

Presný vedecký jazyk v preklade Životopisov slávnych filozofov

JÁN KAČALA

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov sa podujalo na náročný projekt: v terajšej zložitej ekonomickej situácii znova vydať dielo gréckeho majstra Diogena Laertia *Životopisy slávnych filozofov*. Projekt sa zavŕšil roku 2007 vydaním týchto „jediných zachovaných dejín gréckej filozofie“, ako píše Miloslav Okál, prekladateľ diela a autor úvodnej štúdie o živote a diele Diogena Laertia na s. 9 a zároveň tvorca veľmi bohatého komentárového a vysvetľovacieho aparátu v tejto 510-stranovej publikácii. Je to druhé slovenské vydanie tohto záčného diela, v prvom vydaní kniha vyšla roku 1954. O autorovi Životopisov sa z Okálovej štúdie dozvedáme, že literárna história o ňom vie veľmi málo; aj obdobie, v ktorom žil a pracoval, musel M. Okál určiť iba metódou relatívnej chronológie: je to prvá polovica tretieho storočia po Kristovi. Diogenes Laertios do svojho diela zaradil profily vyše 80 filozofov a opisy ich životných osudov a výklady ich učenia doplnil citátmi vlastných veršov, venovaných najmä téme smrti rozoberaného filozofa, ako aj veršov od viacerých iných autorov vrátane legendárneho Homéra.

Dielo Diogena Laertia zahŕňa desať kníh usporiadaných zväčša podľa jednotlivých starogréckych filozofických škôl. Profily spracovaných filozofov nie sú vždy systematické ani vyrovnané a majú rozdielny rozsah aj rozličnú kvalitatívnu úroveň, dostupné informácie však autor spracoval podľa jednotnej výkladovej osnovy. Najväčšia pozornosť sa venuje týmto učencom: Sokratovi v II. knihe, ďalej Platónovi, ktorého učenie rozoberá v III. knihe, Aristotelovi a jeho peripatetickej škole v V. knihe, Diogenovi zo Sinopy a celému kynickému učeniu v VI. knihe, Zenónovi z Kitia a učeniu stoikov v VII. knihe, Pytagorovi a jeho škole v VIII. knihe a napokon Epikurovi a jeho učeniu zasvätil celú ostatnú, X. knihu. Keďže sú v nej uverejnené pôvodné Epikurove texty (tri listy iným filozofom a 40 Hlavných článkov jeho učenia), pokladá M. Okál práve túto X. knihu za najzávažnejšiu časť celého Diogenovho diela. Na záver knihy sú uverejnené veľmi cenné a podrobné vysvetľujúce poznámky a menný register.

Prekladateľ Diogenových Životopisov Miloslav Okál (1913 – 1997) je významný slovenský klasický filológ a znamenitý znalec antického kultúr-

neho dedičstva, univerzitný profesor, doktor vied a autor viacerých knižných publikácií a početných vedeckých štúdií z oblasti starovekej gréckej a rímskej literatúry, ako aj slovenskej humanistickej literatúry. Vo svojom širokom prekladateľskom diele obohatil slovenskú literatúru okrem iného aj o preklad Homérových legendárnych eposov *Ilias a Odysea*. Na neobyčajne náročný preklad Diogenovho diela mal všetky predpoklady ako vysoko kvalifikovaný odborník v klasickej filológii a znalec klasických, ale aj moderných jazykov. Jeho pripravenosť sa však plne prejavila aj v dôvernom poznaní cieľového jazyka, t. j. slovenčiny, jej spisovnej formy, bohatstva jej lexikálnych, morfológických a syntaktických prostriedkov aj štylistických postupov, ako aj problematiky kultúry spisovnej slovenčiny. Celkove možno povedať, že svojej prekladateľskej úlohy sa M. Okál zhostil na vynikajúcej úrovni a prispel tak k obohateniu slovenskej literárnej kultúry o jedinečné dielo, ktoré nepochybne patrí medzi meradlá kultúrnosti každého národného či štátneho spoločenstva.

Prekladateľova pozícia bola náročná aj preto, že Diogenov štýl v jednotlivých častiach profilov nie je jednotný a jednoliaty a zahŕňa celý vejár od stroho vedeckého cez vedecko-popularizačný, epištolárny a konverzačný až po esejistický a umelecký štýl, ktorý sa okrem istých epických pasáží koncentruje predovšetkým v spomenutých početných úryvkoch zo starogréckej poézie. S týmito diferencovanými štýlovými rovinami si musel poradiť aj prekladateľ do súčasnej spisovnej slovenčiny a všetky našli svoj adekvátny prejav aj v jazyku a štýle slovenského prekladu. Situáciu mu nezl'ahčoval ani autorov postup vyznačujúci sa mnohými a často si protirečiacimi odvolávkami na cudzie pramene, názory a domnienky iných autorov, s ktorými bezprostredne súvisia početné vsuvky typu *ako vraví* či *hovorí ten a ten*, *ako spomína ten a ten*, *ako tvrdí ten a ten* a podobne, ktoré na mnohých miestach prerušujú plynulú výkladovú líniu, ako aj časté upotrebovanie viet typu *vra-ví sa, že...; hovorí sa, že...* a častice *vraj*, ktorou sa reprodukuje cudzí výrok, overený aj neverený.

V našej stati si nekladieme za cieľ zhodnotiť jazyk Diogenovho diela v slovenskom preklade komplexne vo všetkých uvedených štýlových rovinách. Pri našom rozbere berieme síce do úvahy všetky uvedené štýlové vrstvy a to, že na utváraní jazyka a štýlu preloženého diela ako celku sa zúčastňujú všetky uvedené vrstvy, ale vychádzame z toho, že pri dosahovaní

výsledného účinku nemajú rovnaký podiel. Sústreďujeme sa – tak ako to naznačuje aj nadpis našej state – najmä na rozbor odbornej časti textu a na spôsoby a prostriedky, ktorými prekladateľ do slovenčiny pretlačil práve odborný jazyk Diogenových Životopisov slávnych filozofov.

Spomínaná náročnosť prekladu sa prejavila aj v tom, že prekladateľ sa potreboval vyrovnávať a vyrovať s veľkým množstvom odborných termínov z početných vedných aj praktických odborov, s početnými menej známymi či neznámymi geografickými názvami, so skloňovaním mnohých vlastných mien neznámych v slovenčine, s utváraním obyvateľských mien, ako aj vzťahových prídavných mien od spomínaných miestnych názvov, s utváraním súhrnných názvov príslušníkov jednotlivých filozofických škôl a podobne.

Samostatnú skupinu problémov bolo treba prekladateľovi riešiť v súvisi s prispôbovaním výslovnosti a s prepisom gréckych vlastných mien do súčasnej spisovnej slovenčiny, a to aj s ohľadom na to, že v literárnej praxi v slovenčine v tomto bode stále nepanuje úplná jednota, ba niekedy sa stretáme s priam krajnými protirečiacimi si postojmi: na jednej strane je tu legálna a racionálna požiadavka, aby sa v tejto praxi pri antickom dedičstve rešpektoval skutočný dosiahnutý stav vo výslovnosti a pravopise gréckych vlastných mien v slovenčine ako preberajúcom jazyku, tak ako sa to deje aj v iných národných spoločenských a ich jazykoch a pravopisných sústavách, no na druhej strane u niektorých jednotlivcov stále pretrváva radikálny, ale nereálny postoj, aby sa pri používaní gréckych mien vo výslovnostnej i v pravopisnej podobe plne rešpektoval stav v pôvodnom jazyku; opačný prístup sa z tohto hľadiska posudzuje ako neodborný, ba vulgarizujúci a deformujúci pôvodné formy. Neberie sa tu teda do úvahy to, že tieto mená v preberajúcich jazykoch prešli vlastným vývinom, ktorý ich stabilizoval vo forme prispôbenej preberajúcejmu jazyku a jeho pravopisnej sústave.

V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že autorský kolektív, ktorý v druhej polovici 80. rokov 20. storočia pripravoval a roku 1991 vydal nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, uvedenej tematike venoval zvýšenú pozornosť a do tohto vydania zaradil špeciálne kapitoly o hlavných zásadách prispôbovania starogréckych a latinských mien v našom jazyku, ako aj o prepise z gréckej abecedy. Toto úsilie o zjednotenie literárnej aj každodennej (napríklad novinárskej alebo vzdelávacej, reklamnej a inej) praxe

však stále nenašlo všeobecnú podporu, a tak sa v praxi podnes stretáme s nedodržiavaním uvedených zásad hláskového aj tvarového prispôsobovania antických mien a prepisu z gréckej abecedy.

Celkový ráz jazyka v preklade Diogenových Životopisov možno so zreteľom na štýlové roviny označiť za veľmi pestrý a mnohotvárný, zaberajúci napríklad v slovnej zásobe široký repertoár od úzko odborných názvov z mnohých vedných odborov cez exkluzívne výrazy súvisiace so vtedajším usporiadaním života starých Grékov, ich svetonázorom a ich prostredím, ďalej cez zastarané a knižné prostriedky, poetizmy, autorské slová, cez bohatú všeobecnú slovnú zásobu až po neoficiálnu, hovorovú vrstvu, citovo zafarbené slová a vulgarizmy.

Odborný ráz dodávajú textu také termíny ako *filozofia, fyzika, kanonika, dialektika, etika, geometria, matematika, astrológia, pytagorovci, epikurovci, skeptici, stoici, peripatetici, platonici, kynici, dobro, zlo, súcno, nesúcno, atóm, teleso, príroda, vesmír; cnosť, pravda, duša, sloboda, zákon(y), boj protikladov, princíp, systém, teória, formula, poznanie, poznatok, uvažovanie, vnímanie, usudzovanie, konanie, výklad, sylogizmus, premisa, sofizmus, entelecheia* „uskutočnenie“, *anticipácia, tróp, epigram, paján, choriamb, ferekratej, targelión* (veršové formy), *predstava, doxa, hypolepsa* a mnohé iné.

Slová súvisiace s prostredím, so spôsobom usporiadania verejného života starovekých Grékov a s ich svetonázorom možno ilustrovať príkladmi: *palestra, kotabos* (hra), *kitaród, kentaur, hippokentaurus, solojkizmus* „solojkizujúci, t. j. nevhodne, nárečovo a podobne štylizovaný obrat v reči“ (podľa názvu obce Solov, ktorú založil a podľa mena pomenoval Solón), *hetéra, obolos, daimonion, mína, drachma, talent* (peňažné jednotky), *dionýzie, mágovia, chaldeovia, areopág, areopagiti, archón, archonát, stratég, rapsód, odobrať sa do hádu, zariekania typu pri Diovi..., pri Hére..., pri vzduchu, ktorý dýcham...* a podobne.

S prevažujúcim náučným či odborným rázom Diogenovho jazyka súvisí aj celkové ladenie výberu použitých jazykových prostriedkov do knižnej polohy. Takéto ladenie sa prejavuje vo výbere lexikálnych, tvaroslovných, ako aj syntaktických prostriedkov. Ako príklady zo slovnej zásoby možno uviesť: *bázeň, morózný, hovieť niečomu, rozplameňovať sa, tyranobijec, rečníkobijec, slávybažnosť, ľúty, dôkaz per analogiam, arcišéf sporov*. Vo

veršoch sa z estetických dôvodov vyskytujú aj ďalšie takéto príznakové prostriedky, napríklad predložka *dľa*, príčinná spojka *bo*, vylučovacia spojka *abo* a viaceré iné. Z okruhu tvaroslovia možno uviesť príklady nominatívu množného čísla *mužovia* alebo upotrebovanie vokatívu typu *panno* (vo verši), *priateľu* (v liste, vo verši) či *synu* (*milý môj synu*), *cudzinče* (vo verši), *mužu* (vo verši).

Viac je syntaktických prostriedkov s takýmto príznakom; medzi ne rátaťme povedzme bežné používanie prechodníka a dosť častý výskyt opisného pasíva, napríklad: *Tak zavrhovali aj samu zásadu nič neurčovať, vraviac napríklad: „Nič neurčujeme“; ináč by totiž boli určovali* (s. 344). – *Viem dobre, Zenón, že si vliezol ku mne dvermi do záhrady a kradneš mi moje učenie, obliekajúc ho do fenického rúcha* (s. 244). – *Predal svoj majetok – patrilo totiž medzi bohatých ľudí – a získajúc zaň asi dvesto talentov, rozdal všetko spoluobčanom* (s. 231). – *Po kráľovej smrti bol Anaxarchos proti svojej vôli zanesený na Cyprus* (s. 340). – *Svet je spravovaný rozumom a prozreteľnosťou, ako hovorí Chrysispos* (s. 274). – *Odtiaľ však boli nazvaní eretrijskými podľa vlasti toho, o ktorom hovoríme v tejto kapitole* (s. 114).

Knižný ráz majú aj menné konštrukcie s inverzným postavením zhodného prívlastku typu *Vrávi sa tiež, že sa obidvaja oženili a že manželka Menedemova bola matkou manželky Asklepiadovej* (s. 117), ďalej vytyčovacie konštrukcie typu *Bol prvý, kto sa zdržal úsudku pre protirečenie dôvodov* (s. 159). – *Bol to muž, ktorý si vysoko cenil priateľstvo, ako to vyplýva z jeho súžitia s Asklepiadom* (s. 117). – *Ináč bol Menedemos muž, ktorého myšlienky bolo ťažko sledovať a ktorý tak obratne argumentoval, že ho nebolo možné usvedčiť* (s. 116). Z hľadiska dnešného stavu jazyka rovnako hodnotíme aj polovetné konštrukcie, v ktorých je trpné prídastie alebo podstatné meno s funkciou doplnku uvedené prechodníkom sponového slovesa *byť*, napríklad: *Súc obžalovaný niektorými svojimi nepriateľmi, bol vo svojej neprítomnosti odsúdený na smrť* (s. 198). – *Stúpaš, priateľu, hrbáč, /kráčaš až do domu Háda, súc zhrbený od ťarchy rokov* (s. 232). – *Súc neobyčajným majstrom v dišputách, popieral platnosť všeobecných pojmov* (s. 110). – *Často tancoval, súc presvedčený, že takéto cvičenie je užitočné telesnému zdraviu, ako o tom hovorí aj Xenofón v Symposiu* (s. 86).

Zložitú stavbu vety vo výkladovom filozofickom štýle možno ukázať na tomto príklade zo s. 369: *Treba tiež predpokladať, že podoby vonkajších*

predmetov vidíme a postihujeme myslou iba vtedy, keď z nich do nás niečo vstupuje. Lebo vonkajšie veci by nemohli ani prostredníctvom vzduchu, ktorý je medzi nami a nimi, ani prostredníctvom lúčov alebo akýchkoľvek emanácií, šíriacich sa od nás k nim, vtláčiť do nás svoju prirodzenú farbu a tvar tak, ako keď nejaké obrázky, odlučujúce sa od vecí a zhodujúce sa s nimi farbou a tvarom, vstupujú primerane veľké do nášho zraku a mysle; tie nasledujú rýchlo za sebou a vytvárajú tak predstavu jedinej a súvislej veci, pričom sa naďalej zhodujú so samým predmetom vďaka súmernému tlaku atómov, ktorý vychádza z vibrácie atómov vo vnútri tuhého telesa.

Ako vidno, uvedené zložené súvetie je vybudované na opakujúcich sa medzivetných determinatívnych a koordinatívnych vzťahoch, ktoré spájajú početné podradené a nadradené vety, ako aj polopredikatívne konštrukcie. Spájacie prostriedky medzi vetnými celkami zároveň vyjadrujú diferencované sémantické vzťahy medzi vetami. Napriek svojej zložitosti má súvetie plastickú a dobre sledovateľnú stavbu s jasnými vzťahmi medzi jednotlivými vetnými aj polopredikatívnymi konštrukciami a so zreteľnými významami upotrebených slov a termínov.

Ako sme už naznačili, náučnú a knižnú vrstvu jazykových prostriedkov istým spôsobom vyvažujú hovorové a expresívne prvky v slovnej zásobe, tvarosloví aj v syntaxi. Zo slovnej zásoby tohto typu možno uviesť príklady ako *vagabund, utržiť výprask* (správne: *utržiť*), *blazniet, dlžizný, tlčhuba, lopotenie, držgrošstvo, huncút, lagan, rozkrikovať sa, pokrívkať, neotesaný hlas, orodovať za priateľa, lamentovať, vyfintný, špinaví otrhanci*. Príkladom na hovorový prvok v tvarosloví je povedzme forma *jahnence*.

Oživeniu výkladového textu slúži aj občasné využitie frazeologických jednotiek, napríklad: *urobiť zadosť svojim chútkam, robiť si z niekoho posmech, dychtiť po peniazoch, človek s podrezaným jazykom, strojiť úklady proti niekomu, vyhodiť niekomu niečo na oči*.

V okruhu syntaxe ako oživujúce prostriedky pôsobia napríklad krátke, jednoznačné či priam úderne oznamovacie vety alebo súvetia, ďalej opytovacie vety (často v citovaných výrokoch rozoberaných filozofov, prípadne vo veršoch), zvolacie vety, početné oslovenia alebo vstupovanie autora do textu v prvej osobe jednotného čísla. Spomínané krátke vety autor utvára aj tak, že za takouto krátkou vetou obsahujúcou základné tvrdenie umiestňuje jej príčinnú okolnosť v podobe samostatnej vety. Príklady: *To je však hlúpe*.

Lebo práve tak dobre možno prijať opačnú hypotézu (s. 348). – Vyhlasovali teda dogmatikov za nerozumných. Lebo to, čo sa uzaviera z holého predpokladu, nemá ráz výskumu, ale len holej mienky (s. 349). – Po týchto slovách vraj vydýchol (s. 184). – Skeptici však odstraňujú aj sám výrok „O nič viac“ (s. 345). – Rád hovorieval, že čas stojí peniaze (s. 184). – Taký bol život tohto muža a taká bola jeho smrť (s. 360). – Popierali však aj možnosť učenia (s. 351). – Jeho hrob sa nachádza v Megare (s. 316).

Niektoré vety, najmä pri uzatváraní či zhrňaní istého výkladu, sú priam úsečné: *Aj v živote sa rodia otrocké duše, aby vyhľadávali slávu a bohatstvo, filozofi však, aby vyhľadávali pravdu. Tol'koto o tom (s. 299). – Tol'ko o jeho rode (s. 311). – Toto sú izolovaní filozofi (s. 327).*

Príklady na opytovacie vety: *Napríklad ako vieme, že toto je človek? (s. 365) – Keď počet poslucháčov vzrástol, usadil ich so slovami: Ja mlčať mám a Xenokrates učiť? Nie! (s. 171) – Prečo len vypil si, Arkesilaos, čistého vína také prevelké množstvo, až sa ti pomútil rozum? (s. 164) – Kto svojim uvažovaním postihol cieľ prírody a uvedomuje si, že najvyššie dobro možno získať úplne a ľahko a naopak najvyššie zlo má alebo krátke trvanie, alebo malú silu? (s. 389) Formu otázky často majú vtipné výroky filozofov, ktoré autor cituje ako ich odpovede na položené otázky, na výroky spolubesedníkov alebo reakcie na rozmanité životné situácie; napríklad: *Kým sa Aténčania cvičili na Rode v rečníctve, on prednášal filozofiu, a keď mu ktosi robil preto výčitky, povedal mu: „Ako môžem predávať jačmeň, keď som priniesol pšenicu?“ (s. 165) – Rozpráva sa, že keď videl Arkesilaa prechádzať cez námestie Kerkopov, povedal: „Čo ty tu hľadáš, na mieste, kde sme my slobodní ľudia?“ (s. 355) – Mal vo zvyku takto žartovať: Istému človeku, ktorý sa všetkému čudoval, povedal: „Prečo sa nedivíš, že hoci sme traja, máme len štyri oči?“ (s. 355) – Raz pri rozhovore s istým mladíkom sa ho opýtal, či vníma, a keď ten prikývol, povedal mu: „A prečo teda ja nevnímam, že ty vnímaš?“ (s. 284)**

Príklady na rečnícke otázky a zvolania: *Priateľu, milý muž, zomri aj ty, veď načo ten nárek? (s. 342) – Divím sa, staručký Pyrrhón, ako si vyviaznuť mohol z otroctva sofistov a z mienok ich prázdnych a hlúpych? (s. 341) – Tupil vraj aj jeho názory o usporiadaní sveta a rozume, stavajúc sa proti nemu nepriateľsky, pretože ho vraj neprijal za žiaka. Ako teda mohol byť jeho žiakom, ako niektorí tvrdia? (s. 331) – Hovorí sa tiež, že svojim žiakom*

odporúchal hovoriť zakaždým, keď sa vracali do svojich domov: V čom som sa zmýlil? A čo som urobil? Nesplnil som azda niektorú povinnosť? (s. 302)

Autor predkladá svoje pozorovania, analýzy, príbehy zo života filozofov a podobne zvyčajne v objektívnej forme rozprávača životných príbehov, prípadne interpreta učenia daného filozofa. Na niektorých miestach svojich kníh však autor v texte vystupuje aj v prvej osobe jednotného čísla. Zvyčajne je to tak v spájacích častiach textov, t. j. na konci jednotlivých profilov, po vymenovaní kníh napísaných príslušným filozofom alebo na konci danej knihy; uvedieme príklad z konca I. knihy: *Toto sú takzvaní mudrci, ku ktorým niektorí pridávajú aj tyrana Peisistrata. Teraz mi treba hovoriť o filozofoch, a to tak, že začnem najprv s iónskou filozofiou, ktorej zakladateľom bol Thales, učiteľ Anaximandrov* (s. 76). Iné príklady: *Pokúsim sa vyložiť Epikurove názory, ktoré podal v týchto spisoch* (s. 364). – *Treba začať s prvým [listom], no najprv poviem niečo o Epikurovom rozdelení filozofie* (s. 364). Priamym vstupom autora do textu sa riešia aj niektoré nevysvetlené, sporné či protirečivé miesta vo výklade, napríklad: *Podľa mojej mienky sa Sokrates vo svojich rozhovoroch zaoberal aj fyzikou, keď hovoril o prozreteľnosti, ako to potvrdzuje Xenofón* (s. 89). Naproti tomu pri pravidelnom uvádzaní svojich básní v záverečných častiach rozoberaných filozofov autor zostáva v „skromnejšej“ polohe v prvej osobe množného čísla: *My sme na neho zložili tieto žartovné verše:* (s. 286, rovnako na s. 308, 340 a inde) – *My sme na neho zložili tento epigram* (s. 289). Nadväzovaciú alebo odkazovaciú funkciu plnia vstupy v prvej osobe jednotného čísla v prípadoch: *Ako som už povedal, bol Kratetovým žiakom* (s. 237). – *Ako som už povedal, bol žiakom Ferekyda zo Syra* (s. 297).

Aj z našich doterajších konštatovaní sa ukazuje, že prekladateľ pri pretlmočení starogréckeho textu do súčasnej spisovnej slovenčiny si počínal vysoko kvalifikovane a že využíval celé výrazové bohatstvo slovenského spisovného jazyka. V jeho majstrovstve treba osobitne vyzdvihnúť to, že prekladal neobyčajne náročný a mnohohrstvový originál, ktorý na prekladateľa kládol mimoriadne požiadavky z vecnej i jazykovej stránky. Osobitne sa nám žiada zdôrazniť to, že vo výslednom slovenskom texte sa dôsledne rešpektuje súčasná spisovná norma a jej platná kodifikácia a že nie raz sa siahla aj za takými prostriedkami nášho spisovného jazyka, ktoré nemožno pokladať za bežné, skôr ich treba hodnotiť ako neošúchané, živé a z hľa-

diska vývinu systému za progresívne a životaschopné. To svedčí o tom, že prekladateľ bol dobre informovaný aj v otázkach kultúry spisovnej slovenčiny a že jej potreby mal pri svojej práci neprestajne pred očami. Medzi také prostriedky rátame napríklad formy *útočisko*, (neprihášať nádoby) *nazad*, *vyratúvanie*, *vymenúvať*, *usporadúvať*, *hlavnica*, *podhlavnica*, *to značí, že...*, *vrvieť*, *vrvievať*, *navrvieť niekomu*, *rozvrvať sa*, *rozkríkovať sa*, *mať naporúdzi niečo*, *nadostač*, *dostačujúco*, *priveľmi*, *pridlho*, spojkový výraz *bez toho*, *žeby/aby*, všeobecné relatívum *čo* v prípadoch typu *ten*, *čo...*; *od tých*, *čo...*; upotrebovanie neurčitých zámen s morfémou *-si* typu *kdesi*, *z ktorého-si prameňa* a podobne, ďalej *doberať si niekoho*, *ničomný*, *nehanebník*, *tupiť niekoho*, *potupiť niekoho*, *tupiteľ*, *bezočivec*, *bezočivý*, *bezočivo*, *zdržať sa*, *pokrivkávať*, *dojka* a mnohé iné.

Podobne by sme mohli vyzdvihnúť sústavné upotrebovanie niektorých progresívnych tvaroslovných prostriedkov, gramatických tvarov dôležitých z hľadiska špecifického profilu tvaroslovného systému súčasnej spisovnej slovenčiny (napríklad ako prejav uplatňovania gramatickej kategórie životnosti/neživotnosti v tvarovej sústave mužského rodu), ako aj využívanie bohatého repertoáru syntaktických prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny. Len ako jednotlivosť môžeme uviesť, že v skúmanom texte sa napriek jeho prevažujúcej odbornosti vyskytuje pomerne veľa jednočlenných vetných konštrukcií, vybudovaných najmä na spojení vetných prísloviak typu *možno*, *treba*, *slobodno* s neurčitkom plnovýznamového slovesa, ďalej na vetnej príslovke *vidno* a na neurčitku sloviac zmyslového vnímania typu *nebadat' na ňom zmenu* a napokon na niektorých jednotlivých, ale často sa opakujúcich jednočlenných vetných konštrukciách, ako sú: *ide o niečo*, *nejde o nič dôležité*; *záleží na tom, aby...*; *čo sa týka niečoho*, *pokiaľ ide o niečo*. Na niektorých stranách sme narátali aj vyše desať jednočlenných vetných konštrukcií uvedeného typu a táto naša skúsenosť rozhodne nie je v súlade s predstavou, akoby sa prejavy náučného štýlu vyhýbali jednočlenným vetným konštrukciám pre ich zdanlivú nižšiu komunikatívnu hodnotu. Ukazuje sa, že túto otázku by sa žiadalo dôkladnejšie preveriť na základe početnejšieho a diferencovanejšieho dokladového materiálu.

So zreteľom na posudzovaný preklad treba vyzdvihnúť, že aj uvedeným postojom k výberu vyjadrovacích prostriedkov kniha robí dobrú službu jazykovej kultúre u nás. Vo vzťahu k tomuto základnému zisteniu, ako aj pre-

to, že Životopisy slávnych filozofov majú vyše 500 strán, treba jazykové chyby, ktoré sme zistili v slovnej zásobe, v tvarosloví aj v skladbe, posudzovať ako minimalizované a predpokladať, že v optimálnych podmienkach by sa pri dôslednejšej revízii textu väčšina z nich bola dala odstrániť. V posudzovanom druhom vydaní Diogenových Životopisov možno nájsť niektoré lexikálne nedostatky, ako sú *predčiť* (správne prevýšiť), *odsúdiť k smrti* (na smrť), *potrebovať k tomu* (na to), *byť na obtiaž niekomu* (na ťarchu), *okázalosť* (honosnosť), *pádnosť výkladu* (presvedčivosť), *obdržať* (dostať, prijať), *vyprostiť druhov* (vyslobodiť), *diať sa o slávnostiach* (cez slávnosti), *kúsavý tón* (hryzavý), *snažne prosiť* (úpenlivo), *zvláštny pojem* (osobitný), *nemoc* (choroba) a niektoré iné, nedostatky v tvarosloví a napokon aj v skladbe. K lexikálnym nedostatkom zaraďujeme aj formu obyvateľského mena *Megarských* v tomto verši zo s. 107: *ktorý tak roznieť Megarských k šialenej záľube v hádkach* namiesto regulárnej formy *Megarčanov*, prípadne *Megarcov*, keby šlo o dodržanie istého počtu slabík vo verši (ide o obyvateľské meno od názvu *Megara*).

Z gramatických prvkov chceme upozorniť aspoň na niektoré nedostatky pri upotrebení ukazovacieho zámena *tento* v absolútnej pozícii namiesto zodpovedajúceho plnovýznamového podstatného mena, ako aj v odkazovacom význame v súvzťažnej dvojici *ten – tento*. O použitie tvaru zámena *tento* v absolútnej pozícii ide napríklad vo vete zo s. 325: *Gréci totiž väčšinou nerešpektujú filozofov, a preto zanedbávajú ich vynikajúce poučenia, ktoré títo predkladajú ich horlivej pozornosti a štúdiu*. Zámenný tvar *títo* je v tejto vete zbytočný, lebo veta má jednoznačný zmysel aj bez neho. Keď však autor výroku chce byť veľmi explicitný, mal by popri zámennom tvare *títo* s odkazovacím významom uviesť aj príslušné podstatné meno; veta by potom mala náležitú podobu: *... poučenia, ktoré títo filozofi predkladajú ich horlivej pozornosti a štúdiu*.

V ďalšom príklade s nevhodným upotrebením ukazovacieho zámena *tento* v odkazovacom význame toto zámeno utvára súvzťažnú dvojicu so zámenom *tamtien*: *Podľa neho je rozdiel medzi cieľom hlavným a vedľajším. O tento sa totiž usilujú aj nemudrci, o tamten len mudrci* (s. 281). Ukazovanie na priestorovo bližší predmet je v našom jazyku vecnou aj funkčnou náplňou zámena *ten*, nie zámena *tento*, preto sa v citovanej vete pri ukazovaní na vedľajší cieľ malo upotrebiť práve zámeno *ten*, nie *tento*. Vety by potom

mali správnu podobu: *Podľa neho je rozdiel medzi cieľom hlavným a vedľajším. O ten sa totiž usilujú aj nemudrci, o tamten len mudrci.*

Na margo zistených nedostatkov však treba povedať, že sa vyskytujú skôr ojedinele, nie systematicky a celkovú vysokú jazykovú a štylistickú úroveň prekladu neznižujú; možno sa naskytne príležitosť odstrániť ich v 3. vydaní Diogenových Životopisov.

Diogenove Životopisy slávnych filozofov v preklade Miloslava Okála sú jedinečným dielom z hľadiska priblíženia tohto koncentrátu poznatkového a mysliteľského posolstva starovekej gréckej literatúry súčasnému slovenskému čitateľovi, ako aj z hľadiska zvládnutia jeho slovenského prekladu. Jazyková úroveň prekladu je dôstojným náprotivkom prinášaného antického posolstva.

Nečinnosťný význam podstatného mena činnosť

JÁN KAČALA

Významový rozvoj slovnjej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny pokračuje rozmanitými spôsobmi. Významným popudom na takýto rozvoj je aj vznik lexikalizovaných viacslovných pomenovaní na substantívnej a slovesnej báze, ktoré ako kategoriálne (bázové) slovo predpokladajú podstatné meno alebo sloveso s veľmi všeobecným a abstraktným (t. j. kategoriálnym) významom. Pomenúvaciú plnohodnotnosť takýmto kategoriálnym slovám zaisťujú ich nekategoriálne náprotivky (pri podstatných menách sú to najmä prídavné mená, napríklad *opponentské konanie*, *vodné dielo*, pri slovesách zasa podstatné mená v rozličných nepriamych – bezpredložkových aj predložkových – pádoch, napríklad *dať prednosť*, *uviesť do prevádzky*), ktoré z daného spojenia robia individuálny prvok slovnjej zásoby jazyka.

Spomínaný významový rozvoj slovnjej zásoby presvedčivo ukazuje aj podstatné meno *činnosť*, ktoré doterajšie výkladové slovníky slovenčiny zachytávajú s dvoma významami. Krátky slovník slovenského jazyka vo 4. vydaní z roku 2003 pri hesle *činnosť* uvádza tieto dva významy: 1. vykonávanie práce, povolania, záujmu a podobne; aktivita; ako ilustračné spojenia prináša: *verejná, politická, vedeckovýskumná, publikačná, zárobková činnosť, trestná činnosť*; 2. význam opisuje ako „chod, fungovanie (mechanizmu, organizmu a podobne)“ a ilustruje ho spojeniami *činnosť strojov; činnosť srdca; sopečná činnosť*. V závere heslovej state sa zaznačujú viacslovné pomenovania *byť v činnosti, uviesť do činnosti*.

Keď si do spojenia *sopečná činnosť*, ktoré sa uvádza ako posledné v druhom význame, dosadíme podstatné mená *chod* alebo *fungovanie*, ktoré sú pri výklade druhého významu profilové, zisťujeme, že to nie je v poriadku, lebo potenciálne spojenia **sopečný chod*, **sopečné fungovanie* sa priečia istým zásadám, podľa ktorých v našom jazyku spájame prídavné mená

a podstatné mená do vyšších syntaktických celkov, t. j. v danom prípade do syntagiem. Zásady, ktoré nám bránia hladko spojiť tieto pomenovania do vyššieho celku, nie sú gramatickej povahy, z gramatickej stránky uvedeným spojeniam nestojí nič v ceste. Zábrany sú sémantickej, významovej povahy alebo ináč povedané: tomu, aby uvedené spojenia tvorili hladké či jazykovo normálne celky, bráni ich sémantika. Záver tejto analýzy je taký, že spojenie *sopečná činnosť* nie je vhodnou ilustráciou vykladaného významu, a teda ako ilustračný príklad do druhého citovaného významu nepatrí.

Na druhej strane sa žiada povedať, že spojenie *sopečná činnosť* sa v našom jazykovom vedomí nebráni tomu, aby sme ho prijali ako jazykovo normálne či bežné. Podľa toho spojenie *sopečná činnosť* nielen odráža istý výsek poznanej skutočnosti, ale tento odraz aj sprostredkúva jazykovo normalizovaným spôsobom v gramatickej aj sémantickej rovine. Keďže nám formulácia výkladu druhého významu slova činnosť nevyhovuje na vysvetlenie významu spojenia *sopečná činnosť*, treba hľadať iné vysvetlenie; toto vysvetlenie sa ponúka vo formulovaní ďalšieho, tretieho významu slova *činnosť*. Ešte predtým však uvedieme, že spojenie *sopečná činnosť* ako doteraz primerane nevysvetlené pri spracovaní slova *činnosť* nie je v našom jazyku osihotené, lebo so slovom *činnosť* v podobnom spojení poznáme aj spojenie *búrková činnosť* alebo *zrážková činnosť*.

Keďže nám na vysvetlenie významu slova *činnosť* v citovaných spojeniach nepostačovali podstatné mená *chod* ani *fungovanie*, treba toto vysvetlenie hľadať v ešte abstraktnejšej zložke našej slovnej zásoby, pravdaže, v spojitosti s významami, ktoré naznačujú prídavné mená upotrebené v uvedených spojeniach. Spoločné prvky všetkých troch spojení môžeme zhrnúť tak, že v nich ide o prírodné úkazy či javy ako výsledok účinkovania istého živlu: sopečného, búrkového alebo zrážkového.

Spojenia *sopečná činnosť*, *búrková činnosť* a *zrážková činnosť* sú typické lexikalizované spojenia so substantívnym základom (podrobnejšie sa nimi zaoberáme v stati z r. 1997 – pozri Kačala, 1997). Kategoriálnym slovom v nich je podstatné meno *činnosť* vo veľmi abstraktnom význame, ktorý v našej súčasnej slovnej zásobe môžeme hodnotiť ako novší. Spojenia napriek tomu, že sa používajú prevažne v oblasti odborného vyjadrovania, sú v spisovnej slovenčine plne zrozumiteľné, keďže zrozumiteľné sú predovšetkým ich slovné súčasti – práve to, že pri viacslovných pomenovaniach

ide o tvorenie z už jestvujúcich prvkov slovnej zásoby jazyka, je veľmi charakteristickým znakom tohto typu pomenovaní, ktoré sú v našej slovnej zásobe, ale aj v slovnej zásobe ďalších európskych jazykov v súčasnosti veľmi živé a progresívne.

Tak ako iné rovnako vybudované viacсловné pomenovania, majú aj spojenia *búrková činnosť* a *zrážková činnosť* v slovnej zásobe nášho spisovného jazyka svoje jednoslovne náprotivky: spojenie *búrková činnosť* je synonymné so slovom *búrka*, prípadne v množnom čísle *búrky*, spojeniu *zrážková činnosť* významovo zodpovedá pomenovanie vo forme množného čísla *zrážky*. Pri spojení *sopečná činnosť* však súvzťažné jednoslovne pomenovanie *sopka* nie je významovo zhodné (nie je synonymné) s dvojslovným pomenovaním *sopečná činnosť*. Treba povedať, že pri skúmaní vzájomných vzťahov paralelných jednoslovných a viacсловných pomenovaní zistujeme, že to nie je ojedinelý prípad.

Napokon sa treba dotknúť štýlovej platnosti rozoberaných viacсловných pomenovaní. Tá je veľmi výrazná, lebo – ako sme už naznačili – nepochybne ide o prvky odborného vyjadrovania, nie bežného či neutrálneho vyjadrovania. Preto vo výkladovom slovníku rozoberaný tretí význam slova *činnosť*, tak ako prichodí v uvedených spojeniach, treba označiť ako odborný; napospol sa totiž používa v reči meteorológov, klimatológov, geológov, vulkanológov a predstaviteľov ďalších príbuzných vedných odborov.

Keďže primeranou náhradou slova *činnosť* v rozoberaných spojeniach *sopečná činnosť*, *búrková činnosť*, *zrážková činnosť* môžu byť také abstraktne pomenovania, ako sú *jav*, *prejav*, *úkaz*, prípadne prevzatý výraz *fenomén*, t. j. napríklad *sopečný jav*, *sopečný prejav*, *sopečný úkaz*, *sopečný fenomén*, je zjavné, že význam slova *činnosť* v týchto a takýchto spojeniach vonkoncom nezodpovedá „činnosti“ ani v jednom z významov, tak ako ich opisuje citovaný Krátky slovník slovenského jazyka. Pri vymedzenom treťom význame slova *činnosť* ide o abstraktný nečinnosťný význam, ktorý možno primerane vystihnúť práve uvedenými synonymnými pomenovaniami *jav*, *prejav*, *úkaz*.

Poznámka na záver:

Príspevok o nečinnosťnom význame slova *činnosť* autor odovzdal do redakcie Kultúry slova ešte pred vyjdením prvého dielu Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G, preto nemohol brať do úvahy spracovanie slova

činnosť v tomto slovníku. Autori slovníka sa s riešením autora príspevku zhodujú v tom, že spojenia typu *zrážková činnosť*, *búrková činnosť*, *sopečná činnosť* a iné podobné spracúvajú v osobitnom, treťom význame s výkladom „pôsobenie prírodných procesov, živlov“. Tento výklad pokladáme za výstižný. Pravdaže, z citovaného spracovania vyhodí, že autori slovníka nehodnotia slovo *činnosť* v uvedených a ďalších spojeniach ako kategoriálne. Okrem spomenutého tretieho významu autori slovníka pri slove *činnosť* vyčleňujú aj ďalší, štvrtý význam s výkladom „pôsobenie organizmov alebo ich častí, aktivita“ a dokladajú ho spojeniami typu *uvedomená činnosť*, *vyššia nervová činnosť*, *činnosť mozgu*, *činnosť štítnej žľazy*, *činnosť srdca*; *duševné činnosti*; *činnosť obranných mechanizmov* a inými. Takéto vyčlenenie osobitného významu viazaného na *činnosť* organizmov alebo ich častí sa nám nevidí presvedčivé; vhodnejšie by bolo zahrnúť tieto prípady do druhého významu, ktorého výklad v slovníku je: „pohyb mechanizmov, zariadení a pod.“; ako synonymá sa uvádzajú slová *chod*, *fungovanie*, *prevádzka* a ako ilustračné doklady spojenia *činnosť motora*, *činnosť valca*, *činnosť strojov*, *činnosť opravárenských podnikov* a iné.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: K statusu lexikalizovaných spojení. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 4, s. 193 – 203.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1132 s.

KS

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (14)

RUDOLF KRAJČOVIČ

holý, -á, -é, adj. nahý, prenes. bez lesného a iného porastu, pustý (psl. *golъ*, *golъjъ*, sloven. *holý*, nezarastený, bez porastu lesného, trávnatého a pod., čes. *holý*, pol. *goły* atď.); p. hes. *holič*.

holič, m. topon. apel. väčší priestor bez lesného porastu (od *holý* príp. miesta -ič (k tvorbe p. hes. *halič*, *galič*). – *Wywar* 1217, *Holicz* 1322, *Holych*, *Feyereghaz* 1498, *Holíč* 1808, dnes *Holíč* obv. Senica; názov podľa polohy založenej obce v blízkosti väčšej plochy bez borovicového porastu miestami s naviatymi pieskami.

Najstarší záznam v prepise *Ujvár* (1217) v prekl. *Nový Hrad* bol úrad. maďar. názov vodného hradu známeho z pol. 11. stor.; hrad vznikol v stsloven. prostredí doloženom archeol. nálezmi z povel'komoravskej doby a slovan. nálezmi z veľkomoravskej doby (VSO I.), mal povinnosť strážiť strategický prechod ciest od juhu a juhovýchodu brodom cez rieku Moravu.

hora, f. rozsiahlejší súvislý lesný porast hlavne na svahoch vyvýšeniny, prenes. väčší vrch porastený lesom, prípad. bez lesa (psl. *gora*, sloven. *hora* les, vrch nad rovinou, stčes. *hora* les, pol. *góra* hora, hromada, rus. *gora* vrch, hora atď.). – *Altgepürg* 1536, *Sztare Hori* 1808, dnes *Staré Hory*, obv. Banská Bystrica; názov podľa zalesneného chotára vysokohorského rázu (s n. v. 429 – 1574 m) s mohutným starším lesným porastom; sloven. názvu zodpovedá nem. záznam v prepise *Altgebürg* (1536) v prekl. *Staré Pohorie*. – *Suchá Hora* 1588, *Sucha Hora* 1773, dnes *Suchá Hora*, obv. Tvrdošín; podľa orientač. prívl. *Suchá* motiváciou vzniku názvu bola stará vysychajúca hora, prípad. hora zničená víchrom a opustená so suchými zvyškami haluzia.

horelica, f. topon. apel. *horelica* miesto vyhorené, vypálené (od *horel-*, to od *l*-ového part. od *horiet'* príp. miesta -ica (ako v slovách *kopanica*, *or-*

nica); p. hes. *horiet'*. – *Horelica* 1658, *Horelice* 1808, dnes *Horelica*, časť mesta Čadca; názov podľa častého vypaľovania kľčovísk v blízkosti pôv. osady; výklad potvrdzuje názov susedného mesta *Čadca* (*Chatcza* 1598) od *čadiť* dymom s čiastočkami popola zahaľovať okolie; p. hes. *čadiť*.

horen, -a, -o, hist. men. adj. niečo hore, vyššie položené, vysoký horský terén porastený lesom (psl. *gorънь*, v sloven. blízke *hôrny*, *horný*, stčes. *horný*, *horský*, pol. *górnny*, strus. *gorънь* horský atď.); p. hes. *horenica*.

horenica, f., **hornica**, f. niečo na vyvýšenom mieste, les, osada a pod. (psl. *gorenica*, *gorъnica*, najbližšie srb., chorv. *gornjica*, *gornište* zalesnený priestor, hora, vrch, prenes. *gornica* horná izba, Skok I., rus. *gornica* lepšie vybavená izba pre hostí na vyššom poschodí, Vas. I.; p. hes. *horen*, *horný*. – *Horenycze* 1471, *Horenicz* 1598, *Horenicze* 1773, dnes *Horenická Hôrka*, časť obce Lednické rovne, obv. Púchov, predtým *Horenice*; názov podľa vyššej zalesnenej polohy pôv. osady v porovnaní s obydliami osád v údolí Váhu; výklad má oporu v maďar. názve obce *Magasi* v prekl. vysoký, vyšší, t. j. pôv. osada na miernej vyvýšenine.

Horňane, pl. ľud. živý názov obyvateľov bývajúcich vo vyššie položennej osade ako obyvatelia v okolitých osadách, od koreňa *horn-* v slove *horný* obyv. príp. -'ane z -jane (v sloven. náreč. blízke *horňan* obyvateľ bývajúci na hornom konci dediny, SSN I., v stčes. *Kutnohořan*, MStČ). – *Hornyan* 1352, *Hornian* 1598, *Horňany* 1808, dnes *Horňany*, obv. Trenčín; názov podľa mierne vyvýšenej polohy založenej obce a jej chotára (s n. v. 216 – 303) v porovnaní s okolím; obec vznikla na výbežku Nitrianskej pahorkatiny, to potvrdzuje výklad názvu v hesle.

horný, -á, -é, adj. nachádzajúci sa vyššie, na svahu, na stúpajúcom teréne, prípad. na severe od rovnakého objektu na juhu (psl. *gorънь*, sloven. *horný* ležiaci hore, vyššie alebo severne od niečoho, čes. *horný* lesný, pol. *górnny* horný atď.). – *Lehotha* 1420, *Lehota Horny* 1547, *Lehota Maior* 1549, *Felseo Lehotka* 1582, *Lehôtka* 1920, dnes *Horná Lehota*, obv. Dolný Kubín; pôv. *Lehota*, od *lehota* určená doba, prenes. založená osada na istý čas oslobodená od daní alebo aj iných dávok (viac v hes. *lehota*), neskôr pribudol orientač. prívl. *Horná* (lat. *Maior*, maďar. *Felső*) ako protikladný prívl. k prívl. v názve susednej obce *Dolná Lehota*, predtým *Nová* (*Nowa Lehothka* 1420), neskôr *Malá* (*Mala Lhotka* 1625).

Protikladné orientačné prívlastky *horný* a *dolný* sa v sloven. toponymii vyskytujú často, zmienka o nich bude v heslách, no nebudú mať osobitné heslá.

host', m. prisídlený osadník, obyvateľ z cudziny, nedomáci kupec, banský majster a pod.; p. hes. *gost'*. – *Wendegy* 1329, *Kyswendegy* 1390, *Male Hostye* 1773, dnes *Malé Hoste*, obv. Topoľčany. – *Wendegy* 1329, *Nogwendegy* 1390, *Welke Hostye* 1773, dnes *Velké Hoste*, obv. Topoľčany; názov motivovali obydlia v pôv. osade obývané host'ami, odborníkmi z cudziny na ťaženie zlata a jeho hodnotenie; svedectvo o tom podávajú okolité názvy obcí *Zlatno* (p. hes. *zlato, zlatno*) a *Cimenná* (p. hes. *ciment, cimenný*) od *cimentovať* skúmať kvalitu zlata; neďaleký názov *Nemečky* (p. hes. *Nemec*) prezrádza, že host'ami boli obyv. nem. pôvodu; výklad sloven. názvu potvrdzuje maďar. najstarší záznam v prepise *Vendég* (1329) od *vendég* host'. – *Ecclesia Sancte Crucis* 1332, *Hostye* 1773, *Hostie* 1808, dnes *Hostie*, obv. Zlaté Moravce; domáci názov podľa nedomácich obyvateľov prisídlených do pôv. osady s cieľom ťažiť zlato; výklad má reálnu oporu v názve neďalekej obce *Zlatno* (p. hes. *zlato, zlatno*), pri ktorej sa v stredoveku v rieke pretekajúcej chotárom ryžovalo zlato (VSO III.).

hoština, f., **hoščina**, f. topon. apel. (od *hošt-* v apel. *hošták* príp. priestoru *-ina* ako v slove *dolina*) pozemok obyč. za obcou alebo mestom, ktorý vlastnili chudobní poddaní, želiari (v sloven. náreč. najbližšie apel. *hošták* pozemok patriaci chudobným želiarom, prípad. nimi obývaný, SSN I., v sloven. apel. *hošták* doložené v 16. stor., HSSJ I.). – *Hoschyna* 1471, *Hostyna* 1475, *Hosztina*, *Hoscina* 1808, dnes *Hoština*, časť mesta Púchov; názov podľa pozemku, ktorý pri založenej obci patrilo chudobným želiarom.

Maďarský úrad. názov obce *Hadas* (VSO I.) z maďar. *had* v adj. forme *hadas* vojenský prezrádza, že na želiarskom pozemku v minulosti mala ohradenú základňu uhorská vojenská posádka, ktorá mala za úlohu strážiť strategický priestor medzi Váhom a hist. uhorsko-moravskou hranicou vrátane blízkej Považskej cesty; o priestore so strategickým významom svedectvo podáva neďaleký názov moravskej obce pri slovensko-moravskej hranici *Střelná* (*Strelna* 1234, MNM II.); o tom, že strážna základňa uhor. vojenskej posádky bola ohradená, prezrádza názov obecnej miestnej časti *Súhrada* (VSO I.) od apel. *súhrada* známeho v stčes. *súhrada*, čes. *souhrada* cesta vedúca medzi pevným plotom, medzi pevnými ohradami (Mch.).

hôrka, f. dem. apel. malý lesík, háj na rovine alebo na svahu neveľkého kopca (od *hora* zdrob. príp. *-ka*); p. hes. *hora*. – *Hurka* 1246, *Horka* 1524, *Hôrka* 1920, dnes *Hôrka nad Váhom*, obv. Nové Mesto nad Váhom; lesom

sú porastené svahy blízkeho Považského Inovca. – *Crasnahorka* 1393, *Crasnehorky* 1439, *Huorky* 1598, dnes *Hôrky*, obv. Žilina; dnes sa hájik nachádza na okraji chotára (VSO I.). – *Horka* 1413, *Huorka* 1808, dnes *Hôrka*, obv. Poprad; názvom *Hôrka* sa nazýva aj miestna časť pri obci. – *Horka* 1413, *Hôrka* 1808, *Hôrka* 1920, dnes *Gemerská Hôrka*, obv. Rožňava; les sa nachádza na svahoch pahorkatiny; názov mohol motivovať lesík zvláštneho druhu duba plstnatého, ktorý sa v chotári obce nachádza (VSO I.).

hrab, m. druh listnatého stromu, *Carpinus betulus*; p. hes. *grab*.

hrabovčík, m. dem. apel. (od *hrabovec* príp. miesta *-č-ík*) menší priestor porastený hrabom. – *Hrabochyk* 1548, *Hrabowczik* 1773, dnes *Hrabovčík*, obv. Svidník; názov podľa menšieho hrabového lesíka alebo menšieho miesaného lesa s prevahou hrabu.

hrabovec, m. plocha porastená hrabom alebo lesíkom s prevahou hrabu (od *hrab* príp. miesta *-ov-ec*; k tvorbe p. hes. *hlohovec*, *tisovec*), viac v hes. *grabovec*. – *Harb*, *Felsewharb* 1463, *Zbucky Hrabowecz* 1773, dnes *Hrabovec nad Laborcom*. – *Rabouicz* 1408, *Hrabowcz* 1454, *Hrabowecz* 1773, *Ruský Hrabovec* 1808, dnes *Vyšný Hrabovec*, časť obce Turany nad Ondavou, obv. Stropkov; názvy podľa hrabového lesíka alebo lesíka miesaného s prevahou hrabu.

hrabový, -á, -é, adj. niečo, čo má vzťah k hrabu, k hrabovému porastu, hrabový les, hrabové drevo a pod. – *Hrabua* 1268, *Harabowa* 1347, *Hrabowe* 1469, dnes *Hrabové*, časť mesta Bytča; názov podľa hrabového porastu alebo lesa s prevahou hrabu v blízkosti založenej obce. – *Hrabowa Rostoka* 1568, *Hrabo Roztoka* 1600, *Hrabowa Rostoka* 1773, dnes *Hrabová Roztoka*, obv. Snina; adj. v názve je orientač. prívlastkom k názvy *Roztoka* (1568), od náreč. apel. *roztoka* rozvetvený potôčik stekajúci po horskom svahu (viac v hesle *ráztoka*); názov motivovaný ráztokou stekajúcou po miernom svahu porastenom hrabmi alebo lesom zmiešaným s hrabom neďaleko založenej obce.

hrabať, verb. zhŕňať hrablami seno, slamu, prenes. rozrývať zem, vyrývať v nej plytké priehlbiny, plytké jamy a pod. (psl. *grabati*, sloven. *hrabať*, v náreč. *hrabať* rozrývať zem, čes. *hrabati*, poľ. *grabać* atď.); p. hes. *hrabišče*.

hrabišče, n. hist. apel. priestor rozrytej zeme pozdĺž cesty, vymedzený terén rozrytím nepriechodný, obyč. úsek cesty pri mýtnej stanici ako zá-

brana úniku povozov alebo cesty pri vchode do hradného regiónu. – *villa Compositi* 1279, *Capusdorf* 1284, *Harabis* 13. stor., SIM, *Kaposztafalva* 1440, *Hrabusicze* 1773, dnes *Hrabušice*, obv. Spišská Nová Ves; pôv. ľud. názov *Hrabišče* 13. stor.; názov podľa nepriechodného rozrytého priestoru ako zatarasy v pásmach na bokoch cesty smerujúcej k mýtnej stanici, ktorá mala brániť úniku povozov; reálnosť výkladu potvrdzuje zachovaný názov miestnej časti *Mýto*; v chotári obce bol hrad známy v 13. stor. (VSO I.), preto je možné, že podobná zatarasa bola aj pri bokoch cesty smerujúcej k hradnej bráne.

Najstarší lat. záznam *villa Compositi* (1279) v prekl. osada zapojená do celku (obec v stredoveku bola členom spolku spišských Sasov) pisári mylne interpretovali ako niečo kuchynské, nem. záznam *Capusdorf* z r. 1284 je zo strdnem. *Kabuse*, dnes *Kompost* (Kluge), maďar. záznam z r. 1440 *Kaposztafalva* bol utvorený od slova *káposzta* kapusta.

hrad, m. väčšia stavba opevnená silnou hradbou obyč. na návrší, na brale, prípadne aj v nížine pri zavodnenom teréne známa ako vodný hrad, v stredoveku bola sídlom strážnej posádky s cieľom strážiť okolie hradu alebo sídlom šľachty, šľachtickej rodiny a pod. (psl. *gradъ* z *gordъ*, sloven. *hrad*, stčes. *hrad* hrad, mesto, poľ. *gród* hrad, srb., chorv. *grad* hrad, zámok, mesto atď.); p. hes. *hradisko*, *hradišče*, *hrádok*.

hradisko, n. miesto, kde stál hrad, hradná pevnosť veľkých rozmerov (od *hrad* príp. miesta *-isko* alebo príp. zvelič. *-isko*); p. hes. *hrad*. – *Hragista* 1427, *Hradiscza* 1506, *Hradisko* 1808, dnes *Hradisko*, obv. Sabinov, pri obci archeol. nálezisko hradiska z veľkomoravskej doby; názov mohol byť motivovaný zvyškami tohto hradu. – *Vizoka* 1264, *Friderichsdorff* 1328, *Hradiszko* 1773, dnes *Hradisko*, obv. Levoča, pôv. *Vysoká*, nem. názov podľa mena majiteľa usadlosti *Fridricha* (*Friderichsdorff* 1378), ľud. názov *Hradisko* (1773) zrejme podľa opevnenia sídla majiteľa *Fridricha*, pričom nemožno vylúčiť, že názov bol motivovaný miestom, kde v minulosti stálo dočasné opevnenie.

hradišče, n. **hradište**, n. (od *hrad* príp. miesta *-išče*, *-ište*) miesto, kde stál hrad alebo kde stojí stredoveký hrad; p. hes. *hrad*, *hradisko*. – *Hradyscha* 1533, *Hradisste* 1773, dnes *Hradište*, obv. Topoľčany, v chotári obce archeol. nález hradiska z veľkomoravského obdobia; názov iste starší ako záznam (1533), mohol byť motivovaný zvyškami veľkomoravského hradiska alebo

opevnením niekedy spreď 15. stor., ktoré sa pri obci spomína v r. 1406 (VSO I.). – *Haradicha* 1262, *Hradiste* 1773, dnes *Hradište pod Vrátnom*, obv. Senica; názov podľa opevnenia pri strategickom vchode, prípad. výchoďe z priesmyku cez Malé Karpaty, ktorým prechádzala dôležitá obchodná cesta z Nitrianskeho hradu na Moravu; svedectvo o strategickom význame priestoru podáva názov blízkeho vrchu *Vrátno*, zrejme názov motivovaný podľa cestnej pohybovej zátarasy pri vchode do priesmyku. – *Hradischa* 1411, *Hradistia* 1573, *Hradiste* 1773, dnes *Hradište*, obv. Poltár; názov časti chotára *Hradištské vrchy* naznačuje, že názov obce vznikol podľa opevnení na návrší pri obci v horskom chotári (s n. v. 430 – 1049).

hradník, m. topon. apel. niečo menších rozmerov v blízkosti hradu (od *hrad* príp. miesta *-n-ík* ako v *chodník*); p. hes. *hrad*, *hradný*. – *Harranuk* 1246, *Hradnuk* 1348, *Haradnak* 1452, *Hradek* 1773, dnes *Hrádok*, obv. Trenčín; názov podľa hradu, prípad. miesta, kde boli stopy po staršom hradišti; pri obci archeol. nálezisko stôp po slovan. hradisku z 9. stor. v podobe valov (VSO I.).

hradný, -á, -é, adj. to, čo má vzťah k hradu, hradné panstvo, hradné služobníctvo, hradné osady, obce patriace hradu alebo v blízkosti hradu. – *Garadna Superior* 1329, *Kys Hradna* 1439, *Mala Hradna* 1773, *Male Hradno* 1808, dnes *Malá Hradná*, obv. Trenčín. – *locus castris Garadna* 1329, *Nag Hradna* 1493, *Welka Hradna* 1773, dnes *Veľká Hradná*, obv. Trenčín; názov podľa hradu v časti chotára nazývanej *Kostolnica* (VSO III.). – *Hradna* 1408, *Gradna* 1417, *Hradna* 1431, *Súľovské Hradno* 1808, dnes *Súľov-Hradná*, obv. Bytča; názov podľa blízkeho hradu *Roháč* nazývaného podľa vrchu, na ktorom stál.

Podľa záznamov s *g-* (*Garadna* 1329 atď.) možno predpokladať, že názvy vznikli pred 12. stor., pravda, ak nejde o chyby pisárov.

hrádok, m. dem. **hrádek**, m. dem. hrad menších rozmerov (od *hrad* zdrob. príp. *-ok*, *-ek*). – *Haraduk* 1360, *Nouum castrum* 1476, *castrum Hradek* 1503, *Hrádek* 1808, *Hrádok* 1920, dnes *Liptovský Hrádok*, obv. Liptovský Mikuláš; názov obce podľa hradu postaveného na zač. 14. stor., hrad pôvodne patrila kráľovi s úrad. názvom *Ujvár* (*Ujwár* 1341), t. j. *Nový Hrad* (VSO I.).

hrach, m. úžitková strukovina, porast i plody, *Pisum sativum*, prípad. hrachu podobná rastlina (psl. *grachъ* z *gorochъ*, sloven. *hrach*, čes. *hrách*, poľ. *groch*, rus. *goroch* atď.); p. hes. *hrachovište*, *hrachov*.

hrachov, -a, -o, men. adj. to, čo má vzťah k hrachu, čo je z hrachu; p. hes. *hrach*. – *Hrachou* 1353, *Harahou* 1360, *Hrachowo* 1808, dnes *Hrachovo*, obv. Rimavská Sobota; názov podľa rozsiahlych polí porastených hrachom pri pôv. osade alebo podľa osadníkov povinných v službách panstva dorábať hrach pre panské kuchyne, pre chov vtáctva alebo pre jeho lákanie na odchyt v čase panského lovu.

hrachovište, n. **hrachovišče**, n. väčšia plocha chotára vymedzená na pestovanie hrachu, prípad. často porastená hrachom (od *hrach* príp. priestoru *-išče*, *-ište*). – *Hrachowich* 1392, *Hrachowischcse* 1773, dnes *Hrachovište*, obv. Trenčín; názov motivovaný lánmi polí, na ktorých osadníci pestovali hrach pre potreby panstva; obec pôvodne bola majetkom hradného panstva Čachtice, preto je reálne predpokladať, že osadníci hrach dorábali pre panské kuchyne, prípad. ako poľné krmivo pre lovné vtáctvo, pre bažanty, jarabice a pod.; sotva bude náhoda, že druh tohto vtáctva vo väčších krdľoch žije v chotári obce (VSO I.).

hrašovik, m. topon. apel. lán poľa porastený hrachom (od koreňa *hraš-* v *hrašok* zdrob. príp. *-ov-ik*; k tvorbe p. hes. *jelšovik*). – *Raasfelde* 1270, *Rassowik* 1808, *Hrašovik* 1920, dnes *Hrašovik*, obv. Košice; pôv. *Hraš-föld*, neskôr *Hrašovik*; názov podľa lánu poľa v chotári, kde osadníci v službách panstva pestovali hrach (porov. *-föld* pole, zem v zázname *Raasfelde* z r. 1270); realnosť výkladu zvyšuje pri obci tradične udržiavaná bažantnica vzhľadom na to možno usúdiť, že panstvo požadovalo pestovať hrach so zámerom kŕmiť ním ulovené vtáctvo, hlavne krdel' bažantov.

hrič, m. bralo, pahorok, kopcovitý kraj (známe v srb., chorv. *grič* vršok, pahorok, bralo, útes, Skok I.); p. hes. *hričov*.

Apel. *hrič* pochádza z apel. *grič* južnoslovan. pôvodu prevzatého pred 13. stor. z reči včasne prisídlených osadníkov zo srbskej alebo chorvátskej krajiny do okolia horného ohybu Váhu, zrejme na čele s bánom; svedectvo o tom podáva názov blízkej obce *Bánová*, dnes časť mesta Žiliny, s dokl. *predium Bani* z r. 1208 (p. hes. *bán*, *bánov*) v prekl. majetok bána, čiže názov od apel. srb., chorv. pôvodu *bán* správca vymedzeného územia.

hriň, m. ľud. chren, zelenina so štiplavým koreňom, Armoracia, v domácnosti používaný na dochutenie, v lekárstve ako liek (psl. *chrěнь*, sloven. *chren*, v náreč. *kren*, *hriň*, *chrin*; miestny názov *Hrinišče*, časť obce

Horovce, obv. Michalovce (VSO II.), stčes. *chřen*, čes. *křen*, poľ. *chrzan*, srb., chorv. *hren*, ĺud. *hrin*, Skok I., ukr. *chrin* atď.

hriňový, -á, -é, adj. ĺud. to, čo má vzťah k chrenu, chrenový koreň a pod.; p. hes. *hriň*. – *Hrinová* 1863, dnes *Hriňová*, obv. Zvolen; názov podľa tradičného pestovania chrenu v záhradách alebo v chotári na vymedzených miestach; obec s vysokohorským chotárom (s n. v. 450 – 1458 m) vznikla v 18. stor. ako laznicka osada, preto nemožno vylúčiť, že názov vznikol v prostredí prisídlených rodín z východoslovenských krajov.

SKRATKY

Literatúra: HSSJ I. – *Historický slovník slovenského jazyka. I.* Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991.

Kluge – KLUGE, Fridrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 20. Auflage. Red. W. Mitzka. Berlin 1967.

MNM II. – HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II.* Praha: Academia, Nakladatelství Československé akademie 1980.

MStČ – BĚLIČ, Jaromir – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

Skok I. – SKOK, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971.

SSN I. – *Slovník slovenských nářečí. I.* Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994.

Vas. I. – VASMER, Max: *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka*. Moskva: Isdatel'stvo Progress 1973. Pripravil O. N. Trubačev.

VSO I. – *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I.* Bratislava: Veda 1977.

Skratky jazykov: čes., češ. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, maďar. – maďarský, náreč. – nárečie, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovenčina, srb. – srbský, stčes., stčeš. – staročeský, stará čeština.

Iné skratky: adj. – adjektívum, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, archeol. – archeologický, archeológia, atď. – a tak ďalej, dem. – deminutívum, f. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, ĺud. – ĺudový, ĺudovo, m – meter, m. – maskulínum, maďar. – maďarský, men. adj. – menné adjektívum, n. v. – nadmorská výška, nem. – nemecký, obv. – obvod., obyč. – obyčajne, p. – pozri, por. – porovnaj, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, privl. – privlastňovací, r. – rok, slovan. – slovanský, sloven. – slovenský, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. apel. – toponymické apelatívum vyskytujúce sa len v základe miestneho názvu, uhor. – uhorský, verb. – verbum, zdrob. – zdobený, zdobnenina, zvelič. – zveličovaci.

Poznámka. Skratka SIM je skratka mena Dr. Michala Slivku, ktorý poskytol zo svojho archívu údaj o uvedenom doklade z 13. stor.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Veľkonočné sviatky v Starej Pazove

ANNA MARIČOVÁ

Najväčším sviatkom vojvodinských Slovákov v Starej Pazove je *Kračím* (Vianoce) a druhým je *Veľká noc*. Vianoce voľakedy bývali biele, zasnežené, a na Veľkú noc sa už prebúdza jar, tráva sa zelenala, začínali kvitnúť ovocné stromy a s nimi i prvé jarné kvety – *sňahuľienka* (snežienka), *fajóuka* (fialka), *púpava*, *gombičke* (sedmokrásy), ale i *cintľoch* (hyacint), *kráľike* (narcis), *cárska koruna* (korunkovka)... Deti mali radosť i z Vianoc, i z Veľkej noci.

Týždeň pred *Veľkou nocou* je *Kvetná ňedľa*. Na *Kvetnú ňedľu* chodili *paňičke*. S *paňičkama* obyčajne chodili dievčatá predškolského alebo mladšieho školského veku. *Paňička* bolo dievča oblečené ako mladá nevesta, *sukňách* (v pazovskom kroji) a s *pártou* (s vencom) na hlave. Vopred sa vedelo, kto *pó* (pôjde) s *paňičkama*. Najčastejšie chodili tri dievčatá, no mohlo ich byť i viac. Dakedy bol v skupine i chlapček v slovenskom kroji – vo vyšívanej košeli a s *kalapčekom* (klobúčikom) na hlave. Jedno z dievčat tancovalo s *paňičkou* a druhé nieslo *céger* (košík) alebo *pľeťnú tašňu* (tašku), do ktorej im všade dávali čerstvé vajíčka. Keď bol v skupine chlapec, jeho úlohou bolo niesť košík. Nieкто im dal i *dináríke* (drobné peniaze). *Paňičke* tancovali *na dva kroky* a pritom si spievali:

*Kvetná ňedľa, d'e si klúče poďela?
Ta dala son, ta dala, svetimu Ďurovi.
Svetí Ďuro, stávaj, klúče odmikávaj!
Navaríme, navaríme červeňiho piva,
opoíme, opoíme richtárouho sina.
Ag ňebude piťi, bud'eme ho biťi s korbáčom po riťi.*

*Đioukina krása – vlasi má do pása.
Obdarujte, obdarujte túto našu ňevestičku,
pojďeme s ňóu do jarmočku.
Kúpime jěj šňúruočku, červenú, zelenú
na tú našu Kvetnú ňedeľu.
Velkí háj, malí háj, a ti, paňi gazďinka, vajko daj!
Ňi lem eno, aľe dve, s tin ti malo odbudňe.*

Voľakedy mali *paňičke* v každej ulici. Neraz sa stalo, že do jedného domu zavítalo aj niekoľko *paňičkóu*. Bez ohľadu na to, koľko ich bolo, všetky mali plné košíky vajec a všetky boli rovnako vítané. Nezriedka museli zabehnúť domov vyprázdniť si košíky. Ak sa neunavili tancovaním a spievaním, chodievali po dedine do predvečera. Sem-tam boli *paňičkami* i cigánčatá, takisto upravené ako mladá nevesta (no nie v slovenskom sedliackom kroji, ale v „panskom“, v *halínách*) a spievali tú istú pesničku...

Tento zvyk sa tu zachoval dodnes. Je pravda, že pred niekoľkými rokmi bolo hotovou raritou stretnúť *paňičke*, lebo nechodili *z don do domu*, ale rodičia ich rozvážali autom, a aj to iba k najbližším príbuzným a dobrým známym. V súčasnosti však tento pekný zvyk znova ožil: *paňičke* zasa chodia pešo, do každého domu a je ich stále viac. Znova možno v jednej ulici stretnúť aj dve-tri *paňičke*.

Pred Veľkou nocou *sa kaľilo* (steny sa bielili vápnom), *potkaľovalo* (obnovovala sa hlinená podlaha v izbách) a *riadľilo* (upratovalo). *Kaľili sa* i stromy v záhradách a *jahodi* (moruše) vo dvore a na ulici. V Starej Pazove voľakedy pred každým domom a vo dvoroch rástli moruše, pestovali sa i na chov hodvábnikov. Staré mamy si ešte spomínajú na tie časy: *Višli zme na jahodu a do keténki zme oberaľi tie ľisti, s ňima zme chovali húseňice. Tie bubi (húsenice) sa pekňe zaviľi ako prst. Kupci kupuvali bubi za hodbáp. Z bielych a červeno-čiernych čerňicóu (plodov) z jahodóu sa páľilo páľenuo – jahodara (morušovica).*

V týždni od Kvetnej nedele po Veľkú noc sa spomínajú *Popolavá sreda*, *Zeleňi štvrtok*, *Velkí piatok* a *Biela sobota*. Streda a štvrtok boli všedné dni (štvrtok je v Starej Pazove už veľmi dlho trhovým dňom), no na *Velkí piatok* sa predpoludním chodilo do kostola a po službe bývala spoveď. Veľký piatok tu bol (a aj je) jediným dňom v roku, keď *sa postľilo*. Celý deň sa jedli

suchie krumpľe (zemiaky varené v šupe), *vareňie vajcia*, *mladá cibuľa*, ak už bola, a *pukaná kukurica – pukance*.

Mnohí si spomínajú na to, ako sa voľakedy *pukala* kukurica. Pod *katlátku* (ohnisko, kozub) sa nakládol oheň a nad ním sa posúvala *riečica*. *Kastróla* (kotol) sa predtým vybrala a odložila nabok. Asi sedemlitrový hrniec, ktorý sa už nepoužíval na varenie, sa uchami pripevnil na dve *letvi* alebo *paľice* (asi meter dlhé), dno nahradila riečica, ktorá sa pripevnila drôtom – *zadruotuvala sa*, alebo sa dno husto *dodierkavilo*, do hrnca sa nasypala kukurica *za pukaňia* – mohla byť žltá, biela alebo červená, okrúhla alebo *pichľavá* – a hore sa niečím na uchá pripevnila pokrievka. Potom sa už iba čakalo. Kukurica sa inokedy nepukala, ani nejedla. Vedľa sa prichystala *vandľa* alebo *veľká miska*, do ktorej sa *pukance* vysypali. Dakedy sa kukurica pekne pukala – a inokedy bolo veľa *osierancou*, ktoré mohli jesť len tí, ktorí mali dobré zuby. *Pukance* boli sladké, nedávala sa do nich ani soľ, ani olej, ako je to zvykom dnes. Keďže dievčatá zväčša chodili v kroji, mávali prepásanú *širokú keténku*, do ktorej si nabrali *pukance* a šli na ulicu. Konce *keténki* sa držali pred sebou alebo sa zaviazali na chrbte. Keď si doma *napukali* kukuricu, *riečica* išla *do susedou*, a dakedy i k ďalším susedom. Voľakedy mala väčšina domácností v zadnom dvore drevené *dverce* k susedom, ktoré sa nikdy nezamykali. *Susedouci* *bívali* *največia roďina*.

V druhej polovici minulého storočia sa na Veľký piatok už pieklo viac druhov koláčov (*koláčikou*). A večer sa pôst skončil a mohlo sa jesť všetko. Deti šli na dvor *vizerat*, či už *višla zornička*, aby mohli *koštovať koláčike* (tie, čo sa polámali) a *vilizovať šerpeňe ot filu* (nádoby od plnky). Voľakedy dávno (podľa rozprávania starších) sa torta piekla iba bez plnky. Obyčajne sa piekli *koláčike na furmičke – hviezdčike, mesiačike, ružičke* alebo *okrúhle*. Nieкто ich iba posýpal *meukim cukrom* (práškovým), no keď si *gazďina* chcela dať záležať, *vitrepala bielok, položila odhora na ňeho krajkaňie oreche*, až potom koláče upiekla. Piekli sa i *lepeňie s pekmezom* (s lekvárom), *herouke* (šišky), *kifľičke* (rožky) a neskoršie sa robili *oblátkovie*.

V sobotu sa varilo *studeňia* (huspenina). Už v piatok večer sa chystalo mäso. *Keďeňie* (údené) *svínske paprčke sa poprekrajuvali*, z hornej časti šunky (ak bolo doma viacej, tak zo všetkých) sa *otpíľilo* niekoľko koliesok

asi na dva prsty hrubých a *namočilo sa cez noc*. Ráno sa mäso umylo a dalo sa do veľkého hrnca, zalialo sa studenou vodou (*abi pokrilo*), pridalo sa celé čierne korenie, *hláuka cesnáku*, prikrylo sa z *vrchnákom a položilo sa variť*. Varilo sa asi šesť hodín *na tichom ohni*. Voda sa nesmela dodatočne dolievať. Keď bola *koška meká aj lepavá, stuđeňa bolo hotovo – uvarenuo*. Viac ráz sa skúšalo, či *sa sedá*, tak, že sa na lyžicu alebo na tanier nabralo trochu polievky. Mäso a *paprčke sa roskladali*, voľakedy iba *do zemovih* (hlinených) *aj krištálovich* (porcelánových) *taňierou aj menših miskóu*, aby bolo všade rovnako, neskoršie i do *plachovich* (kovových smaltovaných) tanierov. Potom sa na mäso naliala tá *poliouka*. *Odhor* (navrch) sa dalo niekoľko lyžíc *masťi* do každej nádoby: zohriala sa masť s mletou červenou paprikou a pridalo sa nadrobno pokrájaný cesnak. Nádoby sa odniesli do *preňej chiži na zem*, aby *sa stuđeňa sedlo*. Neskoršie sa dalo na stôl a na *kredenc* a tam potom zostalo, až kým sa nezjedlo. Dakedy *stuđeňa* stuhlo hneď alebo po niekoľkých hodinách, inokedy to trvalo až do rána, ba neraz sa stalo, že sa *ňekcelo sednuť* a bola z neho iba polievka s mäsom, čo bolo pre gazdinú hanbou. *Stuđeňa* sa mohlo jesť v nedelu na raňajky s varenými vajičkami a mladou cibuľkou. Cez sviatky sa huspenina jedla na raňajky alebo na večeru.

Ten, kto mal, varil spolu *zo stuđeňim* i šunku, iba ju bolo treba vybrať trochu skôr. *Ke sa šunka ochladla, pokrájala sa na tenko, poskladala sa na plitki taňier a jedla sa* na raňajky alebo na večeru z *vareňima vajci*, s mladou cibuľou a prípadne s tvarohom.

V sobotu sa aj farbili vajička. Tí, čo mali sliepky, si pred Veľkou nocou aj vyše mesiaca šetrili vajcia. *Odnaveki sa vajcia farbili* na niekoľko spôsobov. Najjednoduchšie bolo *nazbierať luske* (šupy) *s cibuľi*, položiť do čiernej *tučovej šerpeňi* (*tuč* = zliatina, z ktorej sa vyrábali kotly a nádoby na varenie, ktorá sa mohla rozbiť), na ne dať vajička a nechať spolu *ticho variť* okolo pol hodiny. Keď sa vajička uvarili, vybrali sa von a ešte horúce sa *pošuchali* kúskom slaniny, aby *sa ligotali*, a poukladali sa *na mištičku* alebo *na slamienok*. Druhý spôsob farbenia bol ten, že sa vajička najprv uvarili a potom sa podľa návodu dávali do rôznych farbív. Farbivá sa kupovali vo *farbare* (predajni farbív) a boli ako i dnes: červenej, zelenej, modrej (*svetlej*), fialovej (*ľilavěj*) a žltej farby. Zvykom bolo, že keď sa doma *vajcia ofarbili*, *zvyšná farba* sa cez dvor odniesla k susedom, či sa im niektorá neza-

pači, a oni zasa priniesli to, čo zvýšilo im. Niektoré ženy sa vyznali i v iných technikách farbenia, napr. farbili *s tutkalom* (druh lepu) – na celom vajíčku boli odtlačky prstov. Iná gazdinka po nich zas kreslila voskom a potom ich farbila. Neskoršie sa na vajíčka kladli listy a kvetiny z rôznych rastlín a to sa potom preväzovalo kúskami handričiek z pančuchových nohavíc. Tie sa potom buď varili v cibul'ových šupách, alebo sa farbili vo farbive. Dnes sa šíria mnohé nové techniky a navyše sa robia i kraslice (z vyfúkaných vajíčok). Vajíčka sa odkladali do *prenej chiži*, lebo tam bývalo chladnejšie – tá izba sa nikdy nevykurovala.

Veľkonočná nedeľa bola najkrajším sviatkom pre deti, lebo *chodiu zajac*. Už v sobotu večer sa trhala tráva a do obloka sa robilo hniezdo. Tento zvyk je v Starej Pazove dodnes veľmi živý. Voľakedy zajace nebývali také štedré ako dnes. Vtedy prinášali farebné cukríky v tvare vajíčok, *farbeňie vajcia*, ktoré sa deň predtým *ofarbili*, v *poslastičárňici* (cukrárni) kúpené ovečky, kozliatka, zajačiky z cukru alebo *medouňikovie bápke, koňe, srcia zo zrkalkom* (zrkadielkom), *papučke, pátrike* (náhrdelníky, v tomto prípade medovníčkové), ktoré boli pestro ozdobené *šakovima šárami a sličkáma* (všelijakými vzorkami a nálepkami). Len niekedy bola v hniezde nejaká hračka či kus odevu. To bola radosť – hneď ráno nakuknúť do obloka! Zajac chodieval nielen doma, ale i u starých rodičov a dakedy i u najbližších príbuzných. *Kmotróuci* obyčajne obdarovali svoje krstniatka sladkosťami.

V nedeľu sa chystal slávnostný obed: *supa* (nezaprážaná polievka), *zapekala sa sliepka* alebo *sa pražilo meso, slepečie* alebo *svínsko*, kto mal, tak i zajačie, alebo sa robili *tufti* (fašírky), *pražili sa krumpľe*, chystal sa *zeleňi šalát*. Keď Veľká noc pripadla na neskorší dátum, v nejednej domácnosti mali na obed i kozľa alebo *baranča* (jahňa). V zámožnejších rodinách sa piekli v peci a v tých chudobnejších v *rérni* (v rúre). Často *sa kozacie meso pražilo na špohréte večej šerpeňi, a ke bolo skoro hotovo, nakrajkau sa cesnák. Od ňeho sa len tag lepili prsti*. Potom sa jedli koláče. Na obed prichádzali vydaté dcéry s rodinami a synovia, ktorí bývali mimo domu. Mládež sa popoludní na ulici hrávala rôzne hry: *o šábac, o sľepú babu, o žmúrke* (skrývačka), *skackalo sa* (preskakoval sa povraz) alebo *sa hajšóukalo* (hojdalo sa). Na morušu pred domom sa zaviazal hrubý povraz alebo reťaz, aby sa urobila *hajšóuka*. Dolu sa na ňu dala *pohibaná handroška* (poskladaný

handrový pokrovec), *abi nežúľalo* (netlačilo). Dievka, ktorá sedela, držala sa za povraz. Najprv sa trochu zahojdala tlačením – *zahajšóukala sa*. Z oboch strán boli pripevnené povrazy, za ktoré mládenci ťahali, a tak sa dievka hoj-dala, vznášajúc sa vysoko do vzduchu. *Ňehajšóukala sa* iba mládež, vítaní boli všetci – deti, ktoré sa vedeli dobre držať, aby nespadli, ale i dospelí – mladšie ženy a ich manželia.

Na veľkonočný pondelok chodili *oblievári*. Už v nedeľu po polnoci sa mládenci zoskupovali a dohovárali, kam pôjdu najprv. Také skupiny najčastejšie tvorili mládenci z jednej ulice a iba niekedy z viacerých. Stávalo sa, že z jednej ulice boli i *dvoí oblievári*. Nejednen starý otec si takto spomína: *Ňi len dvoí-troí, ale aj piatí-šiesti prišli oblíat'. Išli šoron* (v rade) *spievajúci a de bola diouka, zišli pekne. Kerá sa skovala, kerá ňi*. Podľa ulíc sa i nazývali: *Kurtašoraňa, Potokšoraňa, Groberšoraňa, Krivošoraňa, Dlhošoraňa, Kertíšoraňa, Prkosovčaňa, Stapavičaňa, Lúčaňa*... Taká skupina si zaobstarala niekoľko kovových vedier, hrnčeky a záväzne *harmuňikáša* (harmonikára), lebo bez spevu a *muziki* to nešlo, a chodili pešo. Jeden z nich hovoril takto: *U pajtáša* (kamaráta) *zme sa zišli a ke prešlo dvanác, vedro do ruki a hľadalí zme, de jesto diouke. Oblieváli zme celuo dopoluňa. Skovávali sa, ale zme i chit'li, ručnig dóu* (šatku dolu), *gu stuňi a na hlavu. Merkuvali zme, abi voda ňebola studená*. Mládenci najprv šli oblievať *šoranke* (dievky z vlastnej ulice) a potom *frajerke* v iných uliciach, kde obyčajne neboli veľmi vítaní domácimi mládenkami. Tak, ako sa mládenci už po polnoci začali chystať na oblievačky, dievky sa začínali *skovávat'* (skrývať). Niekedy sa každá skryla doma, inokedy sa *mátke* (kamarátky) skrývali spolu a pritom si vymýšľali najrozličnejšie úkryty: *paláš* (povalu), *pľevíňec*, *šupu* (šopu), *staju*, *preňiu chižu*, *kucóu* (prípecok)... Ani mládencom nechýbali nápady, hľadali, kým dievku nenašli. Čím dlhšie dievky hľadali, tým väčšmi ich potom *oblíali*. Keď ich našli, odviedli ich *gu stuňi*, držali ich, polievali hrnčekom a neraz im aj plné vedro vody *višuchľi* (vyliali) na krk alebo na hlavu. *Z barfinom* (voňavkou) alebo *s kolonskóu vodóu* (kolínskou) oblievali budúci inteligenti alebo tí mladší, keď prišli jednotlivo a neskoršie. Iba zriedka sa stalo, že sa *oblievárom* nepodarilo dievku nájsť. Voľakedy mládenci dostávali farebné vajíčka a kto mal, ponúkol im i pohár vína, hostiny neboli žiadne – za stôl sa nesadalo. Len oveľa

neskoršie sa stalo zvykom robiť hostinu pre *oblievárou*. Podľa rozprávania starších býval pred druhou svetovou vojnou v Staréj Pazove na Veľkú noc jarmok a mládenec, ktorý dievku *oblíau*, jej na jarmoku potom kúpil *medouňíkovo srce* a večer šli spolu na tanec. Na jarmok prichádzali i *ma-liari* (fotografi) a bola to vtedy jediná príležitosť na rodinné fotografovanie. Deti na jarmoku dostali buď *medouňíka* alebo *capalo* (turecký med), *krumpľoví cukor*, *lízatko* alebo iné sladkosti.

V utorok po Veľkej noci sa chodilo na hroby obchádzať mŕtvych a týždeň po Veľkej noci išli deti *gu spovedi*.

ROZLIČNOSTI

Prídavné mená od názvu únia, resp. Únia

Podstatné meno *únia* má podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003; KSSJ) všeobecný význam „spojenie organizácií, politických strán alebo štátov; takto vzniknutý útvar, zväz“, napr. *odborová únia, kresťansko-demokratická únia, colná únia, Európska únia*. Vo Veľkom slovníku cudzích slov od S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z r. 2003 sa okrem výkladu významu takmer zhodného s prvou časťou výkladu v KSSJ, t. j. významu „zväz, združenie, spolok (najmä organizácií, inštitúcií, štátov ap.)“, uvádza význam „organizácia, celok, ktorý takto vznikol (napr. Spojené štáty)“, ktorý korešponduje s druhou časťou výkladu v KSSJ. V súčasnosti sa slovo *únia* používa nielen v naznačených významoch, ale aj ako jednoslovný ekvivalent oficiálneho názvu *Európska únia*. V tomto význame sa slovo *únia* píše s veľkým začiatočným písmenom, teda *Únia*, keďže ide o skrátenú podobu oficiálneho vlastného mena.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka z r. 2003 a v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 2000 sa pri hesle *únia* uvádza aj odvodené vzťahové prídavné meno *úniový* (citovaný Veľký slovník cudzích slov prídavné meno utvorené od podstatného mena *únia* neuvádza). Prídavné meno *úniový* je utvorené príponou *-ový* rovnakým slovotvorným postupom, ako sú utvorené mnohé prídavné mená od prevzatých slov zakončených na samohláskovú skupinu *ia*, napr. *akcia – akciový, drogéria – drogériový, fólia – fóliový, galéria – galériový, lalia – laliový, línia – líniový, loďzia – loďziový, prémia – prémiový, pistácia – pistáciový, profesia – profesiový, sekcia – sekciový, séria – sériový, špongia – špongiový, terciá – terciový, žalúzia – žalúziový* atď. Z internetových stránok sme si poznačili okrem iných aj tieto slovné spojenia s prídavným menom *úniový*: *úniový projekt, úniový plán, úniový trh, úniová dohoda, úniová obrana, úniové právo, úniové kompetencie*.

V jazykovej praxi sa okrem prídavného mena *úniový* utvoreného od odvodzovacieho základu *únia* príponou *-ový* používa aj prídavné meno utvore-

né príponou *-ný*, *únijný*, ktoré sa síce v citovaných kodifikačných príručkách zatiaľ neuvádza, ale proti jeho utvoreniu a používaniu nemožno mať námietky. Prídavné meno *únijný* je totiž takisto utvorené v zhode so slovotvornými postupmi, ktoré sa uplatňujú pri tvorení prídavných mien od prevzatých podstatných mien zakončených na samohláskovú skupinu *ia*, napr. *galéria – galerijný*, *havária – havarijný*, *konfesia – konfesijný*, *misia – misijný*, *penzia – penzijný*, *profesia – profesijný*, *réžia – režijný*. Popri podobe *únijný*, v ktorej sa zachováva kvantita v základe slova, t. j. dlhá samohláska *ú*, v jazykovej praxi sa vyskytujú aj doklady na podobu *unijný*, v ktorej nastáva neutralizácia kvantity v odvodzovacom základe, t. j. nahradenie dlhej samohlásky *ú* krátkou samohláskou *u*, ako je to v prípadoch *galéria – galerijný*, *havária – havarijný*, *réžia – režijný* (v jazykovej praxi sa často vyskytuje aj podoba *rěžijný* so zachovaním kvantity v odvodzovacom základe, ktorú jazykové príručky nezaznačujú, ale v ktorej sa uplatňuje tendencia po zachovaní odvodzovacieho základu v nezmenenej podobe). Z internetových stránok sme si poznačili napríklad tieto spojenia s prídavným menom *únijný/unijný*: *únijný/unijný dohovor*, *únijný/unijný projekt*, *únijný/unijný rozpočet*, *únijný/unijný trh*, *únijná/unijná legislatíva*, *únijná/unijná politika*, *únijné/unijné právo*, *únijné/unijné stretnutie*, *únijné/unijné dotácie*, *únijné/unijné jednotky* atď.

Ako vidieť z citovaných príkladov, od niektorých prevzatých podstatných mien zakončených na samohláskovú skupinu *ia* sa príslušné vzťahové prídavné mená tvoria príponou *-ový*, od iných príponou *-ný*, pred ktorú sa po samohláske *i* vkladá spoluhláska *j*. V istých prípadoch sa však utvorili príslušné vzťahové prídavné mená obidvoma spôsobmi, napr. *profesia – profesiový* aj *profesijný*, *galéria – galérový* aj *galerijný*. Do tejto skupiny prevzatých podstatných mien patrí aj všeobecné podstatné meno *únia*, resp. vlastné meno *Únia* zastupujúce oficiálny názov *Európska únia*, od ktorého sú utvorené vzťahové prídavné mená *uniový* aj *únijný/unijný*. Ako sme ukázali, obidva spôsoby utvorenia prídavných mien sú náležité. Závisí od používateľov jazyka, ktorú z podôb prídavného mena vo svojom prejave uprednostnia. V ďalších vydaniach jazykových príručiek bude vhodné doplniť obidve variantné podoby prídavného mena utvoreného príponou *-ný*, teda aj podobu *únijný*, aj podobu *unijný*.

Matej Považaj

Priezviská zakončené príponou -oň

Početnú skupinu tvoria priezviská utvorené pomocou prípony *-oň*. Je to prípona, ktorá sa využívala najmä na označovanie nositeľa vlastnosti, ale aj v minulosti bola v porovnaní s príponami *-áň*, *-an*, *-úň*, *-oš*, *-och* málo produktívna a slová utvorené pomocou tejto prípony sa hodnotili zväčša ako expresívne (*corgoň*, *mladoň*, *odroň*). Priezviská zakončených príponou *-oň* sme však zachytili viac ako šesťdesiat.

Azda najviac je ich utvorených z prídavných mien, napr. *Buroň* (*burý*, *buvavý*), *Hruboň* (*hrubý*), *Chladoň* (*chladný*), *Jasoň* (*jasný*), *Krasoň* (*krásny*), *Lypoň/Lisoň* (*lysý*), *Matloň* (*matlavý*, *šmatlavý*, *čaptavý*), *Mladoň* (*mladý*), *Mudroň* (*múdry*), *Ridzoň/Rydzoň* (*rydzí*, *rydzavý*, *hrdzavý*), *Sivoň* (*sivý*), *Slaboň* (*slabý*), *Staroň* (*starý*), *Strapoň* (*strapatý*), *Suchoň* (*suchý*), *Svatoň* (*svätý*), *Tichoň* (*tichý*), *Tisoň* (*tisavý*, *červený* – ako bobule tisa), *Tvrdoň* (*tvrdý*), *Zlatoň* (*zlatý*).

Viacere priezviská tohto typu vznikli z podstatných mien, hoci tu ťažšie hľadať nositeľa vlastnosti, skôr ide o akési mechanické spojenie východiskového slova s príponou, napr. *Duchoň* (*duch*), *Džadoň* (*džad*, *starec*, *žobrák*), *Horoň* (*hora*), *Hroboň* (*hrob*), *Kozoň* (*koza*), *Kuroň* (*kura*), *Turoň* (*tur*), *Rohoň* (*roh*), *Kosoň* (*kosa*), *Srpoň* (*srp*), *Švidroň* (*švider*, *nebožiec*), *Medoň* (*med*), *Masloň* (*maslo*), *Sadloň* (*sadlo*), *Jadroň* (*jadro*) a pod., pretože ide o slová z rozličných vecných a významových okruhov (pomenovania zvierat, nástrojov, produktov a pod.).

Slovesný základ možno nájsť v priezviskách, ako sú *Drgoň* (*drgať*), *Hasoň* (*hasiť*), *Lizoň* (*lízať*), *Ostrihoň* (*ostrihať*), *Pisoň* (*pišať*), *Pleskoň* (*plesknúť*), *Skladoň* (*skladať*), *Treskoň* (*tresknúť*). Mohlo by tu ísť aj o tvorenie priezviská z prídavných alebo z prídavných mien utvorených zo slovesných základov (*drgavý*, *ostrihaný* a pod.).

Niektoré priezviská vznikli aj zo starých domáckych podôb krstných mien, napr. *Bartoň* (z mena *Bartolomej*), *Gaboň* (*Gabriel*), *Pitroň* (*Peter*), *Bedroň* (*Bedrich* < *Fridrich*). Priezvisko *Martvoň/Martôň* mohlo vzniknúť aj priamo z maď. podoby mena *Martin* (*Márton*).

Menej jasnú stavbu majú priezviská *Bizoň*, *Boroň*, *Briedoň*, *Ciboň*, *Corgoň*, *Čuboň*, *Gavroň* (*havran?*), *Halvoň*, *Kišoň*, *Mogoň*, *Moroň*, *Murgoň*, *Orgoň*, *Soboň*, *Srogoň* a pod.

Azda aj výsledkom pôvodného expresívneho zafarbenia týchto priezvisk je skutočnosť, že pomerne veľká ich časť má dnes zastretú motiváciu a priezviská poslednej skupiny aj východiskový lexikálny základ, takže ho možno iba predpokladať. A práve pri týchto pôvodným lexikálnym významom menej priehľadných priezviskách sa vplyvom prípony *-oň* expresívnosť niekedy doteraz pociťuje.

Neobyčajné množstvo priezvisk utvorených pomocou prípony *-oň* naznačuje, že to boli priezviská prezývkového typu a pri svojom vzniku mali expresívny charakter. Slovtvorná štruktúra niektorých priezvisk nie je vždy celkom zreteľná. Vyskytujú sa po celom Slovensku, poznateľne viac ich nájdeme v severnejších častiach západného, stredného i východného Slovenska. Priezviská tohto typu sa hojne vyskytujú aj v poľštine, ani v češtine nie sú neznáme (*Čichoň, Květoň, Štědroň* a pod.).

Milan Majtán

SPRÁVY A POSUDKY

Významné životné jubileum Jána Sabola

25. januára 2009 sa dožil vzácneho okrúhleho životného jubilea sedemdesiatich rokov prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov, popredná osobnosť slovenskej vedy a kultúry. V osobe J. Sabola sa integratívne združuje zapálený výskumník, mimoriadne plodný autor vedeckých statí, charizmatický vysokoškolský pedagóg, neúnavný efektívny pracovník v oblasti vedeckovýskumnej organizačnej činnosti a organizovania univerzitného vzdelávania, ako aj osobnosť mnohostranne prítomná v slovenskej kultúre a v kultúrnom živote našej spoločnosti. Hoci J. Sabol je svojou špecializáciou (špecializáciami) špičkovým pracovníkom takých výsostne teoretických vedných disciplín, ako sú fonológia a fonetika, morfonológia, všeobecná jazykoveda (vrátane semiotických aspektov jazyka), verzológia, matematická lingvistika, jeho vedecké dielo má aj výrazný rozmer praktickej činnosti na poli jazykovej kultúry, kultivovania spisovnej slovenčiny, aplikácie jazykovedných poznatkov v nových, komunikačne orientovaných učebniciach slovenského jazyka pre viaceré ročníky základných škôl. V časopise *Kultúra slova* pozdravujeme jubilujúceho J. Sabola aj ako významného prispievateľa, autora hodnotných štúdií a článkov a niekdajšieho dlhoročného člena redakčnej rady nášho časopisu. Tieto príspevky prinášajú najmä výsledky bádateľových výskumov rozličných aspektov zvukovej stránky jazyka, príspevky s verzologickou tematikou, aj širšie zamerané analýzy básnickej reči popredných slovenských básnikov.

Viacero generácií adeptov slovakistického, slavistického aj vôbec – filologického štúdia sa s menom J. Sabola stretá už na začiatku vysokej školy prostredníctvom úspešnej, niekoľkokrát vydanéj knižky *Úvod do štúdia jazykov* (1. vyd. 1981; 2. vyd. 1984; 3. vyd. 1987) napísanej v spoluautorstve s prof. Šimonom Ondrušom. Doménou medzi výskumnými oblasťami J. Sabola je fonetika a fonológia. Prakticky od začiatku vstupu do jazyko-

vedy sa venoval objasňovaniu rozličných zložiek zvukovej stránky spisovnej slovenčiny a čiastkové výsledky svojich výskumov postupne publikoval v sedemdesiatych rokoch predchádzajúceho storočia práve v Kultúre slova, porov. napríklad *Niektoré kombinačné vlastnosti slovenčiny* (1975), *Osobitosti znelostnej asimilácie v slovenčine* (1976). *Spoluhláskové skupiny a fonologické protiklady* (1975), *Rytmickej rás slovenčiny* (1979) a ďalšie. Na základe vlastných fonologických výskumov preverovaných aj experimentálnym fonetickým výskumom (pri ktorom mu je dlhodobým spolupracovníkom J. Zimmermann), ale aj vďaka hlbokým znalostiam fonologických teórií jazykovedcov predchádzajúcej generácie, najmä profesorov Ľudovíta Nováka, Eugena Paulinyho, Jána Horeckého, Ľubomíra Ďuroviča, z fonetikov Alexandra Isačenka, Ábela Kráľa, na poznatky ktorých nadväzoval, ale s ktorými viedol tvorivý dialóg, sa J. Sabol dopracoval k pozoruhodnej syntéze. Je ňou fundamentálne dielo – monografia *Syntetická fonologická teória* (1989; obhájil ju ako doktorskú dizertáciu, DrSc.). Čitateľ v nej nájde pohľad na slovenské fonologické teórie cez prizmu koncepcie J. Sabola, filozofické podložie tejto koncepcie aj predstavenie tejto koncepcie s výkladom základných pojmov: trojúrovňovým chápaním foném zabezpečujúcim prechod od fonetickej roviny úrovne až po morfológickú rovinu (fóna, fonéma, morfofonéma), závažným miestom, aké pripisuje J. Sabol súvzťažnosti zvuku a významu, neutralizáciám fonologických protikladov, vokalizáciám a konsonantickým alternáciám. To všetko sú javy, ktoré hrajú dôležitú úlohu vo vzťahu zvukovej a grafickej sústavy slovenčiny aj v jej pravopisných princípoch. Chvályhodnou črtou J. Sabola ako vedca je, že nosnosť svojej koncepcie preveruje aj v súčasných diskusiách o problémoch, ktoré sa vyskytli pri uplatňovaní *Pravidiel slovenského pravopisu* (z r. 1991) v praxi, ako aj v teoretickej reflexii niektorých vtedy prijatých zmien. Závažným príspevkom do riešenia tejto problematiky je hlavne Sabolova štúdia *Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine* (v zborníku *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*, 2005).

Ďalšou významnou výskumnou oblasťou J. Sabola, ktorú by sme chceli na tomto mieste vyzdvihnúť a ktorá svedčí o mimoriadnej zaujatosti a láske jubilanta k tomuto predmetu skúmania, je odhaľovanie kooperácie zvukovej a hudobnej zložky našej reči, kooperácie zvuku a významu jazykových jed-

notiek na rozličných rovinách jazyka. J. Sabol má vždy na pamäti súvislosti, prepojenosť faktorov ovplyvňujúcich skúmaný jav ako celok. Nie náhodou tvrdí, že zvuková reč predstavuje zložitú stavbu, v ktorej na seba nadväzujú jednotky „nižšieho“ aj „vyššieho“ radu spojené spoločnými aj rozdielnymi funkciami. V početných prácach J. Sabol ukázal a na mnohých interpretáciách umeleckých textov dokumentoval, že rozlišovacie vlastnosti foném, prozodické vlastnosti foném aj slabík, kvantita, pauza, tempo, rytmus, sa účinne využívajú štylisticky. Aj časť bádateľských výsledkov z tohto záujmového okruhu jubilanta nájdeme na stránkach Kultúry slova, ale aj v zborníkoch *Studia Academica Slovaca* i v zborníkoch Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Pripomeňme si príspevky *O časovej modulácii súvislej reči* (Kultúra slova, ďalej KS, 1972) a nadväzujúce príspevky o silovej a tónovej modulácii reči, interpretáciu Stachovej poézie *O konfigurácii suprasegmentov v básni Obrad s plameňom* (1970) a celú sériu príspevkov venovaných osobitostiam básnickej reči ďalších popredných slovenských básnikov, napríklad *Priestory Kostrovho básnického výrazu* (KS, 1976), *Báseň ako pieseň. /K charakteristike slova a verša Janka Kráľa/* (KS, 1977), *Slovo a veta v poézii Ivana Krasku* (KS, 1976), *Lyrizmus Smrekovej básnickej výpovede* (KS, 1979). V tomto období J. Sabol vydal aj knižné publikácie *Základy akustickej fonetiky* (1. vyd. 1978; so spoluautorom J. Zimmermannom) a *Teória literatúry. Základy verzológie* (1983). J. Sabol sa venoval aj analýze prozaických diel našich spisovateľov. Početné sú i jeho zovšeobecňujúce štúdie venované metodologickým otázkam výskumu slovenského verša. V Sabolových dielach orientovaných v širokom zmysle štylisticky sa žiada vyzdvihnúť to, že uňho nepozorujeme ani v náznakoch (niekedy zdôrazňované) triedenie jazykovedná štylistika – literárnovedná štylistika. Ako autor patrí obidvom týmto disciplinám, lebo jeho analýzy majú spoločné semiotické a filozofické podložie, ktoré zaručuje ich univerzálnejší dosah – znakový charakter stavebných jazykových jednotiek. Viaceré jubilatove príspevky svedčia aj o jeho intenzívnej spolupráci so Slovenským rozhlasom (*Zvukové prostriedky rozhlasovej komunikácie; Hovorené slovo v rozhlasovom vysielaní*, KS, 1982).

J. Sabol patrí k neodmysliteľným kľúčovým osobnostiam, vďaka ktorým má už desaťročia doma aj v blízkom a vzdialenejšom zahraničí taký dobrý zvuk *Letný seminár slovenského jazyka a kultúry* usporadúvaný v Bratislave,

ako aj pravidelne vydávané zborníky prednášok *Studia Academica Slovaca*. Takmer niet ročníka, v ktorom by sme nenašli aj text prednášky J. Sabola, či už zameraný na niečo z foneticko-fonologickej „klasiky“, o ktorej však vždy prináša nové poznatky umožnené aj osobitým uhlom pohľadu, alebo väčšmi literárnovedným smerom. (Z posledných rokov porov. *Symetria a asymetria rytmotvorných prvkov*, 2007).

Všeobecnolingvistický a semiotický pohľad zdôrazňujúci znakový charakter vyjadrovacích prostriedkov je výrazne prítomný aj v štúdiách a publikovaných prednáškach z posledného desaťročia tvorby J. Sabola. Sú venované takto zameraným analýzám biblických textov a práve týmto zameraním sú jedinečné medzi prácami početných iných autorov, ktorí sa v súčasnosti zaoberajú rozličnými textologickými aspektmi Biblie. Uvedme iba výberovo príspevky *Z problematiky znakovosti biblického textu* (v zborníku *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, 1997; druhý variant *Verbum*, 8, 1997); *Semiotický ráz obraznosti podobenstva* (v zborníku *Text a kontext v náboženskej komunikácii*, 2001; variant *Znaková podstata podobenstva*, *Verbum*, 12, 2001); *Lingvisticko-semiotické pohľady na biblické texty* (*Studia Academica Slovaca*, 31, 2002). Širší kultúrny dosah má organizátorská aj autorská činnosť Jána Sabola v časopise *Verbum*, časopise pre kresťanskú kultúru, v ktorom od obnovenia vychádzania pôsobí ako predseda redakčnej rady tohto časopisu.

Na tomto mieste by sme sa mohli dotknúť iba zlomku bohatého jazykovedného diela profesora Jána Sabola, DrSc. Pri príležitosti významného životného jubilea v mene kolegov – rovesníkov aj v mene mladších generácií slovenských jazykovedcov vyslovujeme jubilantovi poďakovanie za všetku mnohostrannú prácu, za dôstojné reprezentovanie slovenskej vedy na medzinárodnom fóre, za úspechy vo vedeckej výchove, za zásluhnú obetavú službu všetkým kolegom v podobe bibliografických prác pre domáce aj medzinárodné publikum. Želáme mu pevné zdravie, aby sme sa naďalej mohli tešiť z plodov jeho prenikavého analytického aj syntetického myslenia a zo štylisticky brilantných príspevkov všetkých rozmanitých žánrov odbornej komunikácie, ktoré v jubilentovej bibliografii nájdeme. Jánovi Sabolovi samému zasa želáme radosť z vedomia, že má dostatok žiakov a nasledovníkov.

Ad Multos Annos!

Klára Buzássyová

Storočnica jazykovedca a pedagóga profesora Štefana Tóbika

V prvých dňoch februára tohto roka uplynulo sto rokov od narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., jedného z popredných predstaviteľov tej generácie našich jazykovedcov (za všetkých spomeňme aspoň Ludovíta Nováka, Jozefa Štolca, Henricha Barteka, Eugena Jónu a Eugena Paulinyho), ktorá po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie sčasti vyrastala a školské vzdelanie nadobudla už v podmienkach novovzniknutého spoločného česko-slovenského štátu a ktorej patrí neoceniteľná zásluha na tom, že sa vo výskume slovenského jazyka, jeho nespisovných foriem i jednotlivých jazykových rovin spisovnej slovenčiny už v tridsiatych rokoch minulého storočia dosiahli výsledky zásadného významu a trvalej hodnoty. Š. Tóvik k týmto výsledkom prispel nemalým podielom, navyše na východnom Slovensku, s ktorým je spätá väčšia časť jeho aktívneho života, sa výraznou mierou zaslúžil o vznik a rozvoj vysokého školstva.

Profesor Š. Tóvik sa narodil 7. februára 1909 v západogemerskom mestečku Hnúšťa, vo viacdsetnej remeselníckej rodine. Po získaní základného vzdelania v rodisku a susednom Tisovci a stredného na Československom štátnom reálnom gymnáziu v Rimavskej Soboti sa v roku 1928 zapísal na štúdium slovenského a nemeckého jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po úspešnom absolvovaní tohto štúdia (v zimnom semestri šk. roku 1930/1931 si svoje poznatky z germánskej filológie obohacoval aj na univerzite v rakúskom Grazi) mohol zostať pracovať na svojej alma mater, ale ponuku (ani po jej zopakovaní po ročnom odstupe) neprijal. Chcel sa vrátiť do rodného Gemera, resp. do jeho blízkosti, aby mal priaznivejšie podmienky na pokračovanie v úspešne začatom výskume jeho nárečí. Ako stredoškolský profesor takmer dve desaťročia pôsobil v Košiciach (v rokoch 1938 – 1945 v Prešove), od roku 1952 ako vysokoškolský pedagóg až do svojej predčasnej smrti v Prešove. Zomrel nečakane, uprostred tvorivej bádateľskej práce vo svojom rodisku 2. septembra 1969. Pochovaný je na prešovskom cintoríne.

Svoje vedeckovýskumné aktivity Š. Tóvik realizoval v dvoch hlavných oblastiach – vo výskume slovenských nárečí a v štúdiu širšieho komplexu otázok dejín slovenského jazyka. V oboch dosiahol výrazné výsledky, ktorými sa zaradil medzi popredných predstaviteľov týchto disciplín. V menšom rozsahu sa

venoval aj niektorým iným otázkam – napríklad onomastike, a z oblasti fungovania súčasnej spisovnej slovenčiny problematike odbornej terminológie, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Značnú pozornosť venoval aj organizácii vedeckovýskumnej činnosti v prostredí svojho vysokoškolského pôsobenia.

Š. Tóvik bol žiakom významných českých profesorov, zväčša aktívnych stúpcov a propagátorov ideológie čechoslovakizmu (V. Vážný, F. Ryšánek, F. Kalda a i.), čo ho v prvých rokoch jeho bádateľskej činnosti prinútilo riešiť otázku postoja k slovenčine – hodnotenia jej pôvodu, vývinu, celkového charakteru a miesta medzi ostatnými slovanskými jazykmi. Š. Tóvik túto otázku pomerne rýchlo vyriešil v prospech hodnotenia slovenčiny ako samostatného slovanského národného jazyka, jazyka s vlastnou tvárou a vlastnými dejinami.

Hlavným a trvalým objektom záujmu Š. Tóvika na poli dialektológie boli dialekty jeho rodného Gemera. Neskôr, v rokoch pôsobenia v Prešove, sa jeho výskumný záber rozšíril aj na oblasť východoslovenských nárečí. Spočiatku sa zaujímal najmä o zvukovú rovinu skúmaných nárečí, pričom si zaznamenával a neskôr spracúval aj javy z ostatných jazykových rovín. Pri výskume východoslovenských dialektov sa zameral predovšetkým na ich slovnú zásobu. Zo svojich výskumov stačil publikovať celý rad zásadných materiálových štúdií vrátane jednej syntetickej práce, ale značná časť ich výsledkov ostala nespracovaná a nepublikovaná.

Už v záverečnom štádiu svojich vysokoškolských štúdií v Bratislave Š. Tóvik mal monograficky spracovanú zvukovú rovinu nárečí rodnej Rimavskej doliny (*Hláskoslovie nárečí Rimavskej doliny*, 1932). Postupne svoju výskumnú oblasť rozšíril na územie celého Gemera a najdôležitejšie výsledky svojej intenzívnej bádateľskej práce spracúval a publikoval. Vďaka jeho materiálom aj metodologicky hodnotným prácam *Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera* (s mapou), *Tvary na -ch v nárečiach juhozápadného Gemera*, *Kvantita gemerských nárečí*, *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská* (s 2 mapami) a *Striednice za praslov. ort-, olt- v gemerských nárečiach* (s mapou) sa Gemer už v tridsiatych rokoch 20. st. stal jednou z najlepšie a najdôkladnejšie preskúmaných oblastí našich nárečí.

Výsledkom jeho ďalších výskumov a syntetizujúcej analýzy dovtedajšieho stavu poznania gemerských nárečí je jeho štúdia *Členenie a charakteris-*

tika gemerských nárečí (so 6 mapami) z roku 1957. Štúdia *K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na zakarpatskej oblasti USSR* je prvou väčšou prácou o nárečiach zakarpatských Slovákov u nás. Po autovej smrti vyšli ešte dva referáty prednesené na vedeckých konferenciách v Gemeri (*Význam a výskum gemerských nárečí a Profesor Juraj Palkovič ako jazykovedec a gemerský dialektológ*), ako aj jeho jediná rozsiahlejšia onomastická práca o gemerskej toponymii (*Aus der Toponymik von Gömör*). Pripravená prvá časť monografickej práce o gemerských nárečiach ostala, žiaľ, v rukopise.

Práce Š. Tóbika o gemerských nárečiach ako jednej z oblastí s najväčšou územnou rozlohou a zároveň s najväčšou vnútornou diferencovanosťou predstavujú zásadný prínos k poznaniu ich celkového charakteru, miesta medzi ostatnými stredoslovenskými a vôbec slovenskými nárečiami, k poznaniu ich doterajšieho vývinu i súčasného stavu. Jeho členenie a charakteristika gemerských nárečí, ktoré urobil na základe svojich mnohoročných priamych terénnych výskumov, sa všeobecne prijímajú a uznávajú dodnes.

Z problematiky východoslovenskej dialektológie Š. Tóbiik publikoval dve práce. Prvou je štúdia *Nárečie Prešova*, ktorú napísal – tak trochu polemicky voči tradovanému názoru, že reč mesta nie je vhodným objektom dialektologického výskumu – pre dvojväzkovú monografiu mesta svojho pôsobenia. Podal v nej výstižnú charakteristiku jedného z mestských nárečí, ktoré podľa neho výrazne ovplyvňujú hovorenú podobu spisovnej slovenčiny.

Za príspevok zásadného významu možno označiť jeho programovú štúdiu *Východoslovenské nárečia*. Podal v nej jednak podrobný prehľad a kritické zhodnotenie všetkých dovtedajších výskumov týchto nárečí, ale najmä vytýčil celý komplex úloh ich ďalšieho intenzívneho a systematického výskumu. I keď sa sám nezaraduje k vyznávačom názoru, že nárečia sa môžu stratiť už v blízkej budúcnosti, predsa sa prihovára za urýchlenie tohto výskumu a za zlepšenie jeho organizácie. Zdôraznil najmä potrebu urýchleného zachytenia slovnej zásoby tejto skupiny slovenských nárečí.

Je len prirodzené, že na plnení vytýčených náročných úloh chcel sám výrazne participovať. Výskumný projekt, ktorý na tento účel pripravil (séria dotazníkov, kartotéka lexikálneho materiálu a i.) a ktorého výsledkom malo byť spracovanie východoslovenského (synchronno-diachrónneho) nárečového slovníka, sa pod jeho vedením začal aj uskutočňovať. Do dialektolo-

logického výskumu zapojil značný počet svojich študentov i pomerne široký okruh spolupracovníkov vo východoslovenských mestách a dedinách. Široko koncipovaný plán sa mu však nepodarilo splniť.

V ostatnej fáze svojho života z problematiky výskumu nárečí, resp. o otázkach súvisiacich s touto problematikou, Š. Tóvik stačil ešte publikovať dva príspevky: *Význam jazykovedy a jazykovedcov pre spisovný jazyk a pomer medzi spisovným jazykom a nárečiami* a *K otázke metódy tradičnej dialektológie*. Príspevky svedčia o tom, že sa intenzívne zamýšľal aj nad teoretickými otázkami dialektológie, a to v širšom kontexte celkového postavenia a úloh jazykovedy v spoločnosti.

Celkovo o činnosti Š. Tóbika v oblasti slovenskej dialektológie možno skonštatovať, že pri svojich nárečových výskumoch dôsledne aplikoval metódu lingvistickej geografie a moderné lingvistické postupy. Na základe vlastných zistení priamo v teréne i poznatkov iných dialektológov, ktoré v mnohých prípadoch doplnil, spresnil alebo opravil, stanovil presné zemepisné rozšírenie skúmaných javov, pričom tieto javy vykladal v kontexte poznatkov o podmienkach historicko-spoločenského vývinu nositeľov skúmaných nárečí.

K hlbšiemu záujmu o otázky dejín slovenčiny a k vedeckému bádaniu v tejto oblasti jazykovedy Š. Tóbika zrejme silne motivovalo jeho vysokoškolské pôsobenie, najmä výučba historických jazykovedných disciplín. Jeho prvou prácou v tomto smere je štúdia *Pramene Štúrovej jazykovej a pravopisnej normy*. Napísal ju v roku 100. výročia smrti kodifikátora našej spisovnej slovenčiny. Správne v nej zdôraznil, že L. Štúr nekodifikoval niektoré konkrétne stredoslovenské nárečie, ale kultúrnu stredoslovenčinu (v jeho terminológii ešte stredoslovenské nadnárečie, stredoslovenský interdialekt). Toto svoje tvrdenie podopiera množstvom príkladov a dokazuje, že nový spisovný jazyk nevznikol z ničoho a naraz, ale postupne zo slovakizujúcich tendencií realizovaných predchádzajúcimi generáciami vzdelancov.

Krátko nato (1958) Š. Tóvik uverejnil príspevok *Niekoľko poznámok k vývinu slovenčiny*, predstavujúci fundovanú sondu do zložitej problematiky vývinu slovenčiny, a to jej nespisovných foriem i spisovného jazyka. Na podrobnom chronologickom prehľade jednotlivých stupňov či období vývinu jazykovej situácie na Slovensku od najstarších čias po súčasnosť objasňuje príčiny, prečo sa kodifikácia celonárodného spisovného jazyka, štúrovej slo-

venčiny, uskutočnila až na sklonku prvej polovice 19. storočia. Správne dokazuje, že jazykový vývin bol a je silno determinovaný vývinom spoločnosti.

Š. Tóbiak sa venoval aj historickému výskumu jazyka starých písomných pamiatok. Z tejto oblasti sú osobitne cenné jeho štúdie *Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok výrobných sektorov a Zo Štiavnických listov z rokov 1529 – 1600*. Na širokom pozadí údajov o vývine hospodárskych, spoločenských, kultúrnych a jazykových pomerov podal výstižnú charakteristiku vývinu našej banskej terminológie.

Osobitné miesto v jazykovednom diele Š. Tóbiaka patrí prácam venovaným osobnosti a dielu jeho veľkého krajanu, spoluzakladateľa slavistiky, významného historika, literárneho historika, jazykovedca a etnografa Pavla Jozefa Šafárika. A nie sú to iba vedecké štúdie či ďalšie publikované práce, ale aj rôzne iné aktivity zamerané na popularizáciu života a diela tejto osobnosti. Táto problematika sa vo vedeckej, publikačnej a organizátorskej činnosti Š. Tóbiaka začala častejšie objavovať, ba začala v nej výrazne dominovať, od r. 1959. Stalo sa tak najmä v súvislosti so vznikom Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach, ako aj v súvislosti s blížiacim sa 100. výročím úmrtia tejto významnej osobnosti našich dejín v roku 1961.

Š. Tóbiak – ako popredný predstaviteľ vtedajších vysokoškolských aktivít na východnom Slovensku a zároveň ako vynikajúci znalec osobnosti a diela P. J. Šafárika – mal tak na vzniku novej univerzity, na jej pomenovaní Šafárikovým menom, ako aj na dôstojnom pripomenutí spomínaného 100. výročia Šafárikovej smrti mimoriadne veľký podiel. Svedčí o tom rad jeho článkov vo fakultnom či univerzitnom časopise z tých rokov, v ktorých na jednej strane priblížil študentom, učiteľom a pracovníkom fakulty i celej univerzity osobnosť a dielo veľkého slavistu, na druhej strane ich podrobne oboznámil s aktivitami zameranými na oslavy uvedeného jubilea. Odborno-vedeckým výsledkom publikačných aktivít Š. Tóbiaka zameraných na osobnosť a dielo P. J. Šafárika sú jeho dve vedecké štúdie (s jednou redakčnou účasťou), jedno encyklopedické heslo a jedna monografická práca.

V štúdiu *Šafárikov jazyk* publikovanej vo fakultnom *Sborníku šafárikovskom*, ktorý bol vydaný k 100. výročiu Šafárikovej smrti a venovaný V. medzinárodnému zjazdu slavistov v Sofii v roku 1963 (Š. Tóbiak bol aj hlavným redaktorom tohto zborníka), Š. Tóbiak podáva podrobnú analýzu celého komplexu otázok súvisiacich s jazykom diel P. J. Šafárika. Uvádza podrobný

prehľad dovtedajšej odbornej literatúry o skúmanom predmete v širších dobových kultúrno-spoločenských súvislostiach a podáva vyčerpávajúci rozbor jazyka (pravopis, hláskoslovie, menná a slovesná flexia, syntax, štýl, frazeológia, lexika, tvorenie slov) vybraných častí Šafárikovej poézie (zbierky *Tatranská Múza s Ijrau Slowanskau* z roku 1814 a iných básní), ako aj niektorých básnických prekladov (napr. Aristofanových *Oblakov* a Schillerovej *Márie Stuartovej*).

Druhú šafárikovskú vedeckú štúdiu *Pavel Jozef Šafárik a slovenské nárečia* Š. Tó bik venoval analýze Šafárikovho vzťahu k slovenským nárečiam. Konštatuje v nej, že tento vzťah formovalo už Šafárikovo domáce gemerské prostredie a prehľbil ho najmä jeho päťročný pobyt v Kežmarku, kde sa začal venovať teoretickým otázkam ľudových piesní vrátane ich jazyka. Š. Tó bik tu zdôrazňuje Šafárikovu myšlienku, že reč ľudu sa nedá nikde inde poznať v takej čistote ako práve v piesňach, ako aj jeho požiadavku ľudové piesne zapisovať podľa ľudovej výslovnosti. Pripomína, že Šafárik ľudové piesne okrem východoslovenského a gemerského prostredia zapisoval aj na západnom Slovensku a keďže prostredníctvom priateľov spoznal aj charakter jazyka novohradsko-liptovských piesní, mal určitý obraz o nárečovej situácii na celom Slovensku. Dodáva, že otázkami slovenských nárečí (najmä ich prepisovaním) sa Šafárik teoreticky najviac zaoberal v korešpondencii s Jánom Kollárom.

Za prejav úcty a obdivu Š. Tó bika k svojmu veľkému krajanovi možno označiť encyklopedické heslo *P. J. Šafárik*, ktoré napísal do Slovníka českých a slovenských slavistov. Podal v ňom stručnú, no výstižnú charakteristiku osobnosti, vedeckého diela a celkového významu tejto osobnosti tak v našich národných a kultúrnych dejinách, ako aj v dejinách slavistiky.

Vyvrcholenie Tó bikovho mnohoročného štúdia osobnosti a jazykovedného diela P. J. Šafárika predstavuje jeho doteraz nedocenená monografia *Šafárikov a Kollárov jazyk* (1966). Nejde tu o nové vydanie už predtým publikovanej rozsiahlej štúdie o Šafárikovom jazyku doplnenej analýzou jazyka diel Jána Kollára. V monografii autor síce na predchádzajúcu štúdiu zjavne nadväzuje a aj mnohé údaje z nej využíva, svojím spracovaním je to však celkom nová práca. Okrem poznatkov o Jánovi Kollárovi a jeho jazyku nové sú tu aj tie výsledky analýz jazyka Šafárikových prác, ktoré v prvej štúdii nie sú (teda rozbor jazyka jeho literárnoteoretickej práce *Počátkové Českého básnictwj obzwlásstě prozodye*, zbierky ľudových

piesní *Pjsně světské Lidu slovenského v Vhřjch* a niektorých vedeckých prác), ako aj ďalšie zistenia o oboch skúmaných veľikánoch a časovom období, v ktorom žili a tvorili. V kapitole o Šafárikovom a Kollárovom jazyku Š. Tóvik hovorí nielen o jazykovej praxi oboch skúmaných autorov, ale aj o ich jazykovej teórii, a to na pozadí dôkladnej charakteristiky obdobia a jazykových pomerov na Slovensku v rokoch ich mladosti i neskoršieho pôsobenia. Jazykovednú charakteristiku Šafárikovho a Kollárovho jazyka Š. Tóvik robí podľa jednotlivých časových fáz, ktoré sám vymedzil, podľa diel autorov, vrstiev a štýlov ich jazyka, pritom robí jazykovo-gramatickú charakteristiku aj analýzu z hľadiska dynamiky a iných stránok jazykového vývinu.

Práce Š. Tóbika venované šafárikovskej problematike nesú na sebe výraznú pečať autorovho veľkého obdivu k osobnosti a dielu P. J. Šafárika a jeho veľkého úsilia maximálne napomôcť, aby tento jeho veľký gemerský krajan a jeden z najväčších predstaviteľov nášho národného obrodzenia zaujal v našich národných dejinách to miesto, ktoré mu právom patrí. Nimi sa zaradil medzi našich najvýznamnejších šafárikológov.

Celkovo o publikovaných prácach Š. Tóbika z oblasti dejín slovenčiny sa žiada uviesť, že ich charakterizuje dôsledné rešpektovanie doložených jazykových faktov, dôraz na každý detail a interpretácia javov na širokom pozadí charakteristiky kultúrno-spoločenských a jazykových pomerov príslušného časového obdobia.

Pravdepodobne problémy s neustálenou odbornou terminológiou, s ktorými Š. Tóvik prichádzal do styku na strednej škole v Košiciach, ho priviedli k hlbšiemu záujmu aj o súčasný spisovný jazyk a k pokusu prispieť k náprave neuspokojivej situácie v uvedenej oblasti jeho používania. Svojimi dvoma príspevkami z konca 30. a začiatku 40. rokov 20. st. *Úvod k slovenskej obchodnej terminológii* a *Obchodná terminologia (Názvoslovie praktického obchodného života)*, publikovaných v Slovenskej reči, Š. Tóvik výrazne prispel k tvorbe slovenskej obchodnej terminológie a k jej uplatňovaniu v školskej i verejnej jazykovej praxi.

Neskôr, v 60. rokoch, jeho vystúpenie v diskusii na známej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v Smoleniciach v decembri roku 1966, publikované pod názvom *Z otázok jazykovej výchovy* je zasa svedectvom, ako dobre poznal školskú prax, postavenie učiteľa, osobitne slovenčinára a ako

ho trápili pretrvávajúce problémy s nízkou úrovňou jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

Ako sme už uviedli, pedagogická činnosť Š. Tóbika je spätá s dvoma najväčšími východoslovenskými mestami a s dvoma stupňami školského systému. V Košiciach to bolo pôsobenie na obchodnej akadémii (vo vojnových rokoch premiestnenej do Prešova), ktorej bol v rokoch 1945 – 1952 aj riaditeľom, v Prešove je to činnosť zakladateľského významu na novovznikajúcich vysoškolských fakultách. Spočiatku (od roku 1952) to bolo na samostatnej pedagogickej fakulte, od roku 1953 na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej a od roku 1959 na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Po celý čas bol na uvedených fakultách vedúcim katedry slovenského jazyka a literatúry a o ich rozvoj sa pričínal aj ako akademický funkcionár (dekan, prodekan).

Prirodzenou súčasťou pedagogicko-výchovného pôsobenia Š. Tóbika na uvedených fakultách bol aj jeho výrazný podiel na organizovaní vedecko-výskumnej činnosti. Ním vedená katedra sa veľmi rýchlo vypracovala na jedno z popredných vysokoškolských slovakistických vedeckých pracovísk na Slovensku. Jemu patrí aj prvoradá zásluha na vzniku a úspešnej činnosti prešovskej pobočky vtedajšieho Združenia slovenských jazykovedcov, bezprostredného predchodcu terajšej Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Nezanedbateľná nie je ani jeho účasť v činnosti celoslovenských vedeckých inštitúcií (napríklad vo funkcii člena Vedeckého kolégia jazykovedy Slovenskej akadémie vied). V roku 1968 jazykovednú činnosť Š. Tóbik začal organizovať aj na pôde vtedy obnoveného matičného hnutia v Prešove – najprv ako predseda jazykovednej sekcie výboru a od mája ako novozvolený predseda celomestskeho matičného miestneho odboru. Tieto plány mu však, tak ako všetky ostatné, zabránila uskutočniť krutá predčasná smrť.

Profesor Štefan Tóbik sa do srdca svojich kolegov, spolupracovníkov, priateľov a študentov zapísal ako človek pevných a čistých životných zásad, nositeľ takých hodnôt a vlastností, ako sú osobná statočnosť, skromnosť, čestnosť, obetavosť, priamosť a úprimnosť.

Ladislav Bartko

Práca chvatná málo platná alebo Jazyková kultúra v seriáli Bol raz jeden život

Na konci roka 2008 si záujemcovia mohli kúpiť všetkých dvadsaťšesť častí francúzskeho seriálu *Bol raz jeden život*. Tento animovaný seriál Alberta Barillého na šiestich nosičoch DVD je na Slovensku obľúbený – vysielala ho verejnoprávna televízia. Prináša divákovi, a to predovšetkým detskému, estetický zážitok a najmä pouča ho o tom, ako funguje ľudské telo, z akých častí sa skladá, ako bojuje proti chorobám a ako sa môžeme starať o svoje zdravie. Seriálom nás sprevádzajú tri červené krvinky, ktoré putujú s kyslíkom alebo oxidom uhľíčitým z jednej časti tela do druhej.

Slovenská verzia na nosičoch DVD vznikla v Prahe v spoločnosti BH promo. V slovenskej verzii je však veľa lexikálnych a pravopisných chýb. Vyberáme tie najčastejšie.

V lexike sa vyskytujú bohemizmy, pričom mnohé z nich sa opakujú pravidelne. Ide predovšetkým o slová *vadiť*, *klud* (namiesto *prekážať*, *pokoj*) a o odvodené sloveso *ukľudniť sa* (nam. *upokojiť sa*): *To mi vôbec nevadí.* – *Hlavne klud, do pľúc už je to len kúsok.* – *Medzitým je v kontrolnom centre bunky klud.* – *Páni, ukľudnite sa.* Iné sa vyskytujú menej často: *A niekedy sa docela* (nam. *celkom*) *zadýcham.* – *Tiež vytvára pohodlnú vycpávku* (nam. *vypchávkou*) *na sadnutie, teda celulitídu.* – *Životodarný krvný obeh vedúci kyslík a živiny sa dostane do kosti len vďaka týmto vykúsaným* (nam. *vyhryzeným*) *kanálom.* Niekedy sa použije spisovné slovo, ale v nesprávnom význame: *predať* znamená „kúpiť, dať za peniaze alebo iné výhody“, a nie „odovzdať“, ako je to v súvetí *Máme tu prípad, ktorý odmietol predať štafetu.* Sloveso *zahajovať* má v spisovnej slovenčine význam „ohradiť, zatarasiť“, preto sa v nasledujúcej vete malo správne použiť slovo *začínať*: *Všetkým lymfocytovým jednotkám – zahajujeme delenie.* Niektoré lexikálne jednotky síce nepatria k bežným jazykovým prehreškom, ale sa ľahko môžu dostať do reči dieťaťa: *Teraz rozpohybujeme* (nam. *rozhýbeme*) *tieto červené krvinky.* – *Ihneď preskúmajte podozrelo* (nam. *podozrivo*) *cudzích votrelcov.* – *Bliži sa k nám podozrelá* (nam. *podozrivá*) *skupina votrelcov.* – *Je to tiché miesto, kam sa môžeme nepozorovane vplížiť* (nam. *vkradnúť*). – *Primo* (nam. *priamo*) *do pečene, cez vrátnicovú žilu.* – *Tak si zahrajeme* (nam. *zahráme*) *hru.* – *Zvlášť keď vyrábame* (nam. *vyrábame*) *tak málo energie.*

Priam úsmevne vyznievajú niektoré frazeologizmy nesprávne preložené z češtiny: *Kúpila som vám niečo na zub* (nam. *pod zub*). – *Už sme v poradi* (nam. *na rade*). – *Zničíme trávenie tohto dieťaťa do základov* (nam. *do základu*). – *Aj bez vás tu máme problémov nad hlavu* (nam. *vyššie hlavy*)!

Poznávacia hodnota sa znižuje, žiaľ, nesprávnym prekladom termínov súvisiacich so stavbou ľudského tela: *Podľa tvarov sa im vraví tyčinky a čípky* (tyčinky a čapíky sú bunky oka citlivé na svetlo). – *Napadnutie salmonelou v tlstom čreve* (súčasťou tráviacej sústavy človeka je *hrubé črevo*). Pravidelne sa slovo *vírus* nahrádza slovom *vír*, ktoré v slovenčine označuje „prudký pohyb vody alebo vzduchu okolo zvislej osi“. Uvedieme niekoľko príkladov: *A to je práve tá chvíľa, kedy* (správne *keď*) *sa objaví malá skupinka vírov*. – *Práve sme boli napadnutí vírmi*. – *Dáme týmto špinavým vírom dobre zabráť*. – *My sme víry žltacky, hlupák*.

V dabovanej výslovnosti bolo častou chybou predlžovanie krátkych vokálov *Ale srandu si užiješ aj v púzdre* (nam. *v puzdre*) *glomerulu*. – *To môže byť katastrofa* (nam. *katastrofa*). Zriedkavejšie sa dvojhĺaska nahrádzala dlhým vokálom *Poškrábala* (nam. *poškrabala*) *ma túlavá mačka*, prípadne bol krátky vokál nahradený dvojhĺaskou *Dýchanie je tak* (malo byť *také*) *rýchle, že prachové častice sa môžu dostať cez ochrannú bariéru*.

Našli sme aj porušenie pravidla o rytmickom krátení: *V elektrárnach je nedostatok kyslíku* (správne *kyslíka*). Je zaujímavé, že pri podstatných menách stredného rodu podľa vzoru *mesto* sa po predchádzajúcej dlhej slabike viac objavovali v genitíve plurálu tvary s dvojhĺaskou *ie*, hoci tie sú v slovenčine na ústupe: *A množstvo ich možných kombinácií by mohlo mať tisíce čísiel. Preniesť inštrukciu do svalových vlákien*.

V seriáli sme našli viacero gramatických chýb, najmä nesprávne používanie predložiek. Nápadné je používanie predložky *k/ku* v inom ako jej základnom, priestorovom význame: *Potom sa odoberieme k odpočinku* (nam. *na odpočinok*). – *Baculko, priblížte sa so svojimi jednotkami k nepriateľovi a čakajte na signál k útoku* (nam. *do útoku*). – *Bol odsúdený k upáleniu* (nam. *na upálenie*) *na hranici*. – *Ale trvám na tom, že musíme poslať príkaz k napiťiu* (nam. *napiť sa*). – *Pripraviť k útoku* (nam. *na útok*). – *Všetci, ktorí majú niečo k precleniu* (nam. *na preclenie*), *tadiaľto*. – *Stále pripravený k odletu* (nam. *na odlet*)! – *Bola to vzorka žlče ku schváleniu* (nam. *na schválenie*). –

Bunka je v poriadku, pripravená k duplikácii (nam. na duplikáciu). – Nie je dôvod k obavám (nam. na obavy). – Je to Slnko, ktoré dodáva energiu k zachovaniu (nam. na zachovanie) života. – Bolo by to pre nich ideálne miesto k rozmnoženiu (nam. na rozmnoženie). Nesprávne sa použila aj predložka cez na vyjadrenie vyššieho počtu Je nás cez dva milióny (nam. vyše dvoch miliónov) nových každú sekundu. – A cez dvesto miliónov (nam. vyše dvesto miliónov) litrov za ľudský život, predložka u na vyjadrenie blízkosti Už sme skoro u koreňa (nam. pri koreni). – Už sme takmer u srdca (nam. pri srdci), predložky pre v inom ako príčinnom význame Budeš mať ešte veľa času pre nájdenie (nam. na nájdenie) odpovedí na tvoju otázku. – Môžeš zísť dole pre pomoc (nam. po pomoc)? a predložka mimo s akuzatívom (A pri bojoch mimo svoju zem (nam. mimo svojej zemi) museli križiaci prejsť tisíce kilometrov pešo. – Sem vás nemôžem pustiť, táto pec je mimo prevádzku (nam. mimo prevádzky).

Častým nedostatkom je nesprávne používanie slovesného tvaru pri vykání: *Nie, myslím, že toto by ste nemal (nam. nemali) robiť, pane. – Nechal (nam. nechali) ste to zísť ďaleko. – Ako ste povedal (nam. povedali). – Nechcel (nam. nechceli) by ste tu tie deti previezť, až doveziete náklad? – Čo ste to tam dal (nam. dali)? – Viete, čo ste spravil (nam. spravili)?*

V inštrumentáli množného čísla maskulín, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub*, sa zase nesprávne pridáva prípona *-ami* namiesto prípony *-mi*: *Na boj s mikróbami (nam. mikróbmi) má telo policajné sily bielych krviniek, ktorých členmi sa stanete aj vy, lymfocytoví kadeti. – Na ochranu pred týmito toxínami (nam. toxínmi) má každá bunka špeciálnych agentov. Vo vete Opalujú sa, keď sa okolo trmácame s ohnutými chrbátami sa zasa použil nesprávny tvar chrbátami nam. chrbtami.*

Ďalším nedostatkom je väzba sloviess. Pri slovese *závisieť* je prípustná predložková väzba s genitívom (*závisieť od koho, čoho*), no v seriáli sa viackrát stretávame s väzbou s lokálom: *Srdce, pľúca, dýchanie – to všetko závisí len na nás. Podobne pri slovese chcieť sme postrehli nesprávnu väzbu s lokálom: Tak čo po nás (nam. od nás) teda chcú? Pri zvratnom slovese diať sa je zasa nesprávne použitá väzba s genitívom: Tu sa deje vždy niečo zaujímavého (nam. niečo zaujímavé), podobne pri slovese nechať: Nechaj toho (nam. nechaj to), ty nenásytník, prestaň.*

V tomto francúzskom seriáli, ktorí kúpili mnohí rodičia svojim deťom, starí rodičia vnúčatám a školy pre svojich žiakov, je príliš veľa chýb, ktoré ohrozujú jazykovú kultúru mladých ľudí. Škoda, že zlý preklad znehodnotil kvalitný originál.

Monika Kováčiková

KS

SPYTOVALI STE SA

Mediálny i médiový, multimediálny i multimédiový. – Do jazykovej poradne sme dostali takúto otázku: „Slovenský jazyk nie je stagnujúci, napríklad oblasť elektrotechniky a informačnej techniky priam hýria novotvarmi. Niektoré sa odvodzujú od starších slovných základov. Medzi ne patrí aj slovo *médium*, od ktorého prídavné meno by malo byť *médiový*. Z neho sa dá ľahko odvodiť slovo *multimédiový*, no v praxi, najmä v masmédiách, sa v absolútnej väčšine používa slovo *multimediálny*. V niektorých slovníkoch sú síce uvedené obidva tvary, rád by som sa však dozvedel logické zdôvodnenie používania tvaru *multimediálny*. Mimochodom, ako by znelo spojenie *opiálny prípravok, magnezická šumivá tableta, aluminiálny riad, heliálny náplň* a pod.“

Aj keď možno súhlasiť s pisateľom, že od mnohých slov stredného rodu zakončených na *-ium* sa tvorí prídavné meno príponou *-ový*, napr. *ópium* – *opiový*, *magnézium* – *magnéziový*, *aluminium* – *aluminový*, *hélium* – *héliový*, treba povedať, že nie je to tak v prípade všetkých slov s týmto zakončením: porov. *laboratórium* – *laboratórny*, *sanatórium* – *sanatórny*, *klimakterium* – *klimakterický* i *klimaktériový*, *impérium* – *impériový* i *imperálny*, *responzorium* – *responzóriový*, *responzoriálny* i *responzórny*, *gymnázium* – *gymnaziálny*, *grémium* – *gremiálny*, *participium* – *participiálny*, *presbyterium* – *presbyteriálny*, *teritorium* – *teritoriálny*, *konzistorium* – *konzistoriálny*, *ovarium* – *ovariálny*. Popri prípone *-ový* sú to teda ešte prípony *-ný*, resp. jej krátky variant *-ny*, *-ický* a najmä prípona *-álny*. Prídavné meno *mediálny*, ktoré je základovým slovom zloženého prídavného mena *multimediálny*, nie je v našom jazyku novotvarom. Používalo sa už v stredovekej slovenčine ako administratívny výraz latinského pôvodu vo význame „prostredného významu, stredný“ (z lat. *medialis* „nachádzajúci sa v strede, stredový“) a významovo súviselo so slovom *médium* „prostredie, prostriedok“. Takto ho zaznamenáva Historický slovník slovenského jazyka (2, 1992). Ako konštatoval J. Horecký v príspevku zaoberajúcom sa slovesom

medializovať (Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 11 – 12, s. 374), pri tvorení prídavného mena od slova *médium*, resp. *médiá* v novšom význame „spoločenské oznamovacie prostriedky“ boli dve možnosti, a to utvoriť ho príponou *-ový* – *médiový* – alebo použiť v našom jazyku už jestvujúce prídavné meno *mediálny*. V jazykovej praxi sa ujali obe prídavné mená s výraznou prevahou prídavného mena *mediálny*, často v rovnakej spájateľnosti, napr. *mediálna/médiová kampaň*, *mediálna/médiová kultúra*, *mediálna/médiová vojna*, *mediálny/médiový magnát*, *mediálny/médiový mix*, *mediálne/médiové organizácie*. Obe podoby sú jazykovo správne a zaregistrovali sa v lexikografických príručkách. Rovnako je to so zloženým prídavným menom, keď popri staršej podobe *multimediálny*, ktorú zaznamenávajú súčasné slovníky, v jazykovej praxi sa používa aj novšia podoba *multimédiový*. Na internete sme zaznamenali napr. tieto spojenia s prídavným menom *multimédiový*: *multimédiový obsah*, *multimédiový softvér*, *multimédiové disky*, *multimédiové súpravy*, *multimédiové aplikácie*, *multimédiové terminály*.

Ako sme ukázali na prídavných menách spomenutých na začiatku, dvojtvary tu nie sú ničím výnimočným. Dodávame, že v slovenčine máme aj iné dvojice variantných prídavných mien s hybridnou príponou *-álny*, ktorá vznikla prispôbením latinskej prípony *-al-is*, a to rozšírením o domácu príponu *-ný*, a s domácou príponou *-ový*, ktoré sa používajú najmä v odbornej sfére, napr. *ovariálny* i *ováriový*, *bakteriálny* i *baktériový*, ako aj dvojice prídavných mien s variantnou príponou *-árny*, napr. *molekulový* i *molekulárny*, *molárny* i *molový* atď.

Silvia Duchková

Pôžičkáreň. – „Som žiačkou osemročného gymnázia. Na hodinách slovenského jazyka práve preberáme učivo o slovnej zásobe. Na budove vedľa školy sa objavila tabuľa s nápisom *Pôžičkáreň*. Zaujímalo by ma, či je toto slovo neologizmom, alebo ho máme považovať za nespisovné slovo.“

V slovenčine máme ustálené slovo *požičovňa* ako pomenovanie podniku, v ktorom sa niečo požičiava, napr. *požičovňa áut*, *požičovňa filmov*, *poži-*

čovňa kníh, požičovňa svadobných šiat, požičovňa náradia, požičovňa lyží. Slovo *pôžičkáreň* je nové, vo výkladových slovníkoch slovenčiny zatiaľ nezachytené, zato v jazykovej praxi postupne sa rozširujúce slovo. Označuje sa ním nebankový podnik poskytujúci finančné pôžičky. Oba výrazy teda označujú prevádzku, ktorej náplňou činnosti je požičiavanie nejakej veci, no slovo *požičovňa* vyjadruje tento význam všeobecne (je utvorené od slovesa *požičať* príponou *-ovňa*), kým slovo *pôžičkáreň* je utvorené od slova *pôžička*, ktoré má význam „požičanie peňazí, požičaná suma“, čiže súvisí s požičiavaním financií. Zo slovotvorného hľadiska slovo *pôžičkáreň* patrí medzi slová s príponou *-áreň/-areň/-iareň* pomenúvajúce miesto, kde sa vykonáva nejaká činnosť, ako sú názvy podnikov, pracovísk, dielní a pod., napr. *elektráreň, hlinikáreň, pečiváreň, parketáreň, gombikáreň, mliekareň, čistiareň*. Je to teda pravidelne utvorené spisovné slovo, neologizmus, o ktorom možno predpokladať, že bude lexikograficky zachytený v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (54)

first minute [först minit] nesklon. muž. (angl.) zájazd predávaný pred sezónou so zľavou (zvyčajne letný zájazd na začiatku roka); takáto zľava, first moment: *Aktuálne last a first minute.* – *Nové last a first minute prinášame každý deň.* – *Zaznamenali sme 20-percentný pokles first minute oproti minulému roku.* (INTERNET)

Po dovolenkách formou *last minute* či *last moment* cestovné kancelárie ponúkajú ďalší typ dovolenky za zníženú cenu – *first minute*. Zľavu z ceny zájazdu poskytujú zákazníkom, ktorí si zájazd objednávajú a sčasti vyplatia pred začiatkom sezóny v predstihu, teda v prvej chvíli, v prvom okamihu, ako znie v preklade anglický výraz *first minute*. Najčastejšie ide o letný zájazd rezervovaný v prvých mesiacoch roka. Výraz *first minute* sa používa vo význame „zájazd (dovolenka) so zľavou“, resp. „zľava za rezerváciu, za skorý nákup“ a v slovenčine funguje ako nesklonný citátový výraz. Zábrana skloňovať jeho druhé slovo *minute* vyplýva najskôr z pravopisnej a výslovnostnej podoby anglického slova *minute*. Z formálnej stránky je tu korešpondencia so slovom *minúta* „chvíľa, okamih“, t. j. podstatným menom vzoru *žena*, ale podľa anglickej výslovnosti [minit] sa slovo *minute* zaraďuje medzi podstatné mená mužského rodu vzoru *dub*. Istá miera zdomácnenia sa však prejavuje v tom, že od výrazu *first minute* sa tvorí podoba nominatívu a akuzatívu množného čísla *first minutes* s vynechávaním koncového nemého *e* a pripojením plurálovej prípony *-y* vzoru *dub*. Na rozdiel od výrazu *last minute*, ktorý je v anglickom turizme zaužívaný (už menej výraz *last moment*), výrazy *first minute* ani *first moment* sa vo význame „zľavený zájazd“ v angličtine nepoužívajú. Boli pravdepodobne utvorené analogicky podľa výrazov *last minute*, *last moment* mimo anglického prostredia. Rozdiel je aj v tom, že kým výraz *last minute* má v slovenčine slangový pendant *lastminutka*, zriedkavo *lastminutovka* (o nich porov. Duchková,

Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 3, s. 242), výraz *first minute* v súčasnosti takýto pendant nemá.

first minute nesklon. príd. týkajúci sa zájazdu predávaného pred sezónou so zľavou, takého typu: *First minute zľava za skorý nákup. – Hotely za výhodnú first minute ponuku. – Ďalších 14 first minute termínov.* (INTERNET)

Výraz *first minute* sa používa aj ako nesklonné prídavné meno, a to najmä v spojení so slovami *zľava, zájazd, dovolenka, ponuka*. Vystupuje v prívlastkovom postavení pred určeným slovom – *first minute zľava, first minute dovolenka, first minute zájazdy, first minute Paríž*.

firstminutový [förstminut-] príd. týkajúci sa zájazdu predávaného pred sezónou so zľavou, takého typu: *Firstminutová zľava sa nevzťahuje na poznávacie zájazdy. – Cestovné kancelárie začínajú pod označením last minute predávať zájazdy už v marci popri firstminutových dovolenkách. – Firstminutové zájazdy sa predávajú až so šestnásťpercentnými zľavami.* (INTERNET)

Popri nesklonnom výraze *first minute* vo funkcii prídavného mena sa začína objavovať vzťahové prídavné meno *firstminutový*, o ktorom možno predpokladať, že postupne v prívlastkovej funkcii nahradí výraz *first minute*.

first moment [först moment] gen. first -u, muž. (angl.) zájazd predávaný pred sezónou so zľavou; takáto zľava, first minute: *Na využitie first momentu ostávajú už len tri dni. – Cenník first momentu hľadajte na našich internetových stránkach. – Cestovné kancelárie ponúkajú k first momentom rôzne bonusy. – V predchádzajúcej sezóne sme cez first moment predali asi 45 % zájazdov.* (INTERNET)

Výraz *first moment* sa používa v rovnakom význame a s rovnakou frekvenciou ako výraz *first minute*. Prvá časť *first* ostáva nesklonná, druhá časť, slovo *moment*, sa skloňuje ako podstatné meno mužského rodu podľa vzoru *dub*.

first moment nesklon. príd. týkajúci sa zájazdu predávaného pred sezónou so zľavou, takého typu: *First moment zájazdy už v predaji. – First moment zľava –10 % platí pri objednaní zájazdu do 31. 3.* (INTERNET)

Nesklonné prídavné meno *first moment* sa používa tak ako nesklonné prídavné meno *first minute*.

first momentka [försrsmomentka] gen. -y, žen. (angl. + slov.) zried. slang. zájazd kupovaný pred sezónou so zľavou, first moment: *Last minuty sa už neoplácajú, lebo väčšina využíva first momentky.* (INTERNET)

Zriedkavý výraz *first momentka* vznikol z výrazu *first moment* pripojením domácej prípony *-ka* k časti *moment*. Tak ako pri výraze *lastminutka* aj v tomto prípade by bola primeraná jednoslovná podoba *firstmomentka*, tú sme však zatiaľ v jazykovej praxi nezachytili. Podobne ako výraz *lastminutka* má výraz *first momentka* slangový charakter.

firstmomentový príd. týkajúci sa zájazdu predávaného pred sezónou so zľavou, takého typu: *V tabuľke nájdete ceny pre dané zájazdy vo first momentovom období.* – *Pri obľúbených destináciách sú zľavy last minute zájazdov často nižšie ako first momentové.* (INTERNET)

Prídavné meno *firstmomentový*, v súčasnosti písané aj v podobe *first momentový*, je novotvar používaný v prívlastkovej funkcii popri nesklonnom výraze *first moment*.

lastminutový [lastminutový] príd. týkajúci sa zájazdu kupovaného tesne pred jeho začiatkom za zníženú cenu, takého typu: *Nové lastminutové poznávacie zájazdy na rok 2009.* – *Ste lastminutový typ, ktorý sa rozhodne pre dovolenku veľmi rýchlo?* – *Fero je „lastminutový“ cestovateľ, ktorý sa zbalí za päť minút.* (INTERNET)

Prídavné meno *lastminutový* je odvodené od výrazu *last minute* „zájazd kupovaný tesne pred jeho začiatkom za zníženú cenu“ (o ňom v rámci hesla *lastminutka* porov. Kultúra slova, 2006, č. 3, s. 242).

last moment gen. -u, muž. (angl.) zájazd kupovaný tesne pred jeho začiatkom za zníženú cenu, last minute: *Last momenty ušetria ceny dovolenky.* – *Ceny last momentov závisia od počtu miest či počtu dní do odletu.* – *Last momenty sú už od 6000 vrátane leteckej dopravy.* (INTERNET)

Výraz *last moment* sa používa v oblasti cestovného ruchu popri výraze *last minute* ako variantné označenie zájazdu kupovaného krátko pred jeho

konaním, na poslednú chvíľu. Vznikol z anglického slova *last* „posledný“ a *moment* „chvíľa, okamih“.

nastrelenie gen. -ia stred., nové v spojení **nastrelenie náušnic** nasadenie náušnic prepichnutím uší nastreľovacou technikou: **Nastrelenie** *mnohí odborníci považujú za šetrnejší spôsob zavedenia náušnic.* (TLAČ)

nastrelit' dok., nové v spojení **nastrelit' náušnice** nasadiť náušnice prepichnutím uší nastrelením: *Kde v Bratislave nastrelia bábätku náušnice? – Nastrelené náušničky treba nechať aspoň 3-4 mesiace.* (INTERNET)

nastreľovanie gen. -ia, stred., nové v spojení **nastreľovanie náušnic** nasadzovanie náušnic prepichnutím uší nastreľovacou technikou: *V súčasnosti je bežné prepichnúť uši nastreľovaním.* – *Nastreľovanie náušnic trvá len pár minút.* (INTERNET)

nastreľovať nedok., nové v spojení **nastreľovať náušnice** nasadzovať náušnice prepichnutím uší nastreľovaním: **Nastreľujeme** *náušnice.* (NÁPIS) – *Čo sa týka veku dieťaťa, odporúča sa nastreľovať náušnice od 6 mesiacov.* (TLAČ)

Sloveso *nastrelit'*, nedokonavá podoba *nastreľovať*, zachytávajú výkladové slovníky slovenčiny ako odborný výraz, ktorý sa používa vo vojenstve a v poľovníctve vo význame „skúškou pripraviť zbraň na presnú, účinnú strelbu“ a v športe vo význame „zasiahnuť loptou, pukom“. Výrazy *nastreľovať*, *nastreľovanie* sú známe i v stavebníctve, kde *nastreľovať* znamená zarážať špeciálne klince alebo skrutky do betónu, ocele alebo iných stavebných látok pomocou nastreľovacej pištole. S touto metódou súvisia nové slovné spojenia *nastreľovať/nastrelit' náušnice*, *nastreľovanie/nastrelenie náušnic*. Označuje sa nimi nový spôsob prepichnutia uší, pri ktorom sa nastreľovacím nástrojom (zvyčajne pištoľou) prepichnú ušné lalôčky a nasadia náušnice.

realitka gen. -y, žen., hovor. realitná kancelária: *Zamerajte sa na realitku, ktorá ponúka aj právne služby.* – *Ak chceš prenajať byt, tak je to podľa mňa ideálna realitka.* – *Developeri sa radia s realitkami.* (INTERNET)

Nové slovo *realitka* je univerbizovaný výraz, ktorý vznikol zo slovného spojenia *realitná kancelária*. Toto slovné spojenie nie je v našom jazyku nové, ale revitalizovalo sa spolu s reáliou, ktorú označuje. Prídavné meno *realitný* je odvodené od slova *realita* vo význame „nehnutelný majetok“. Slovník slovenského jazyka (3, 1963) zaznamenáva slovo *realita* v danom význame ako obchodný termín s kvalifikátorom *zastarané*. Rovnaký kvalifikátor uvádza pri prídavnom mene *realitný* „týkajúci sa nehnuteľnosťí“ s príkladom *realitná kancelária* „sprostredkujúca kúpu a predaj nehnuteľností“. Ako zastarané obchodné termíny spracúva slovo *realita* a *realitný* aj Slovník cudzích slov z r. 1979. Po oživení trhu s nehnuteľnosťami sa obnovila aj činnosť realitných kancelárií. A tak sa v súčasnom jazyku stalo bežným aj hovorové slovo *realitka*.

skorý príd., nové v spojení **skorý nákup** nákup produktu, obyč. zájazdu, v skoršom termíne za zľavu; first minute, first moment: **Skorým nákupom získajte kvalitnejšiu dovolenku za menej peňazi!** – **Skorý nákup** – ubytovanie úplne zdarma. – Zľavy za **skorý nákup** v marci až 20 %! – Vynikajúca cena zďaleka nie je jedinou výhodou **skorého nákupu**. – **Skorým nákupom si zaistíte lacnejšiu letenku.** (INTERNET)

Výraz *skorý nákup* je domáce, v cestovnom ruchu menej používané označenie termínov *first minute*, *first moment*. Jeho zriedkavejším variantom je slovné spojenie *včasný nákup*, resp. *skorá kúpa*.

Silvia Duchková

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300